

Elisa Kujansuu

LAPSET ISÄNMAAN TULEVAISUUDEN RAKENTAJINA
Lapsikuva *Kotiliedessä* ja *NS-Frauenwartessa* 1941 & 1944

Kandidaatintutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
28.4.2020

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat.....	1
1.2 Alkuperäislähteet, lähdekritiikki ja etiikka	5
1.3 Metodit	7
2 TAUSTA: KANSALLISSOSIALISMI JA ”KOTI, USKONTO, ISÄNMAA”	7
3 LAPSIIN KOHDISTETUT ASEENTEET, ODOTUKSET JA IHANTEET	11
3.1 Uhrautuminen.....	12
3.2 Työnteko / työteliäisyys	18
3.3 Tulevaisuuden toivot.....	24
4 PÄÄTÄNTÖ	30
5 LÄHTEET	32
6 LIITTEET	35

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

”Tulevaisuudenuskoa ei mikään voi hävittää tästä maasta niinkauan [sic] kuin on hyviä äitejä tyttäri-
neen valoa ja lämpöä uhkuvissa kodeissa, peltoja isien kynnettäviksi ja terveitä, valpaskatseisia poi-
kia astumaan isien jälkiä.”¹ kirjoitti päätoimittaja Alli Wiherheimo *Kotiliedessä* vuonna 1944. Sa-
mankaltaisia ajatuksia oli NS-Frauenschaftin johtajalla Gertrud Scholtz-Klinkillä *NS-Frauenwarten*
äitienpäivänumerossa samana vuonna: ”Joten tänään seisomme henkisesti käsi kädessä, – jokainen
luultavasti keskellä arkeaan ja kaikkia sen vaikeuksia – – koska meidän elämänhalumme ja uskomme
elämään on suurempi kuin mikään muu, – vahvin todiste luottamuksestamme tähän ovat meidän lap-
semme.”² Kuten lainaukset antavat ymmärtää, lapsilla oli yhtä lailla tärkeä rooli sota-ajan yhteiskun-
nassa kuin aikuisillakin. He olivat tulevaisuudenuskon ilmentäjiä. Heidän omista silmissään sota oli
kuitenkin lähinnä sekasortoa, ja merkitsi jatkuvaa epävarmuutta. Monet joutuivat kokemaan eron
vanhemmista, tai jopa kodin tai perheenjäsenen menettämisen. Samaan aikaan lapsilta kuitenkin vaa-
dittiin kurinalaisuutta, työteliäisyyttä ja uhrautumista niin valtion, koulun, nuorisjärjestöjen kuin
perheenkin taholta.³ Sodan syttyessä huoleton lapsuus loppui, ja aikuistua piti nopeasti.⁴

Tutkin kandidaatintutkielmassani lapsista käytyä keskustelua toisen maailmansodan aikaisissa suo-
malaisissa ja saksalaisissa naistenlehdissä. *Kotiliesi* ja *NS-Frauenwarte*, jotka valitsin tutkittaviksi
lehdikseni, olivat maissaan aikansa luetuimmat naistenlehdet. Tarkasteltaviksi maiksi olen valinnut
juuri Suomen ja Saksan, koska ne taistelivat jatkosodassa rinta rinnan, ja koska Suomeen levisi eri-
tyisesti 1900-luvun alkupuolella laajemminkin kulttuurisia vaikutteita Saksasta.⁵ Toisaalta mailla oli
tuohon aikaan hyvin erilaiset yhteiskuntajärjestelmät. Siksi on mielekästä tarkastella, onko suoma-
laisten lehtien lapsikäsitksessä nähtävissä saksalaista vaikutusta, ja toisaalta miten saksalaiset mah-
dollisesti kuvasivat suomalaisia. Tutkimukseni aikarajaus keskittyy vuosiin 1941 ja 1944, suurilta
osin aineiston runsaan määrän takia. Silti juuri näiden kahden vuoden tarkastelu on järkevää, sillä
jatkosodan ensimmäisen ja viimeisen vuoden välillä on todennäköisesti nähtävissä muutosta lapsiin
liitetyissä ihanteissa. Myös saksalaisesta näkökulmasta vuonna 1941 tulevaisuus maailmansodassa
näytti vielä jokseenkin valoisalta, kun taas 1944 tämä kuva alkoi olla hyvin erilainen.

¹ Pääkirjoitus, *Kotiliesi* 8/1944, s. 583.

² Mutter, ihr tragt das Vaterland, *NS-Frauenwarte* 5/1944, s. 115.

³ Näre, 2010, s. 7.

⁴ Esim. Kirves & Näre 2010, s. 13, Kujala 2009, Kemppainen 2006.

⁵ Esim. Hyytiä 2012.

Tutkimuskysymyksenäni kysyn, **millaisen kuvan aineisto antaa lapsiin liitetystä odotuksista, ihanteista ja asenteista toisaalta sodan aikana ja toisaalta sen jälkeen?** Pyrin siis kiinnittämään huomiota yhteiskunnan asenteisiin liittyen lasten rooliin sodassa, ja myös epävarmassa tulevaisuudessa. Mitä eri odotuksia heihin kohdistettiin toisaalta kotona perheen toimesta, toisaalta laajemmin sotaikäisen valtion näkökulmasta? Mitkä muut tahot pyrkivät vaikuttamaan lapsiin? Miten heitä lehdissä kuvataan? Mitkä ominaisuudet esitettiin toivottavina ja ihanteellisina, siis millaisia heidän haluttiin olevan?

Koska käsittelem tutkimuksessani nimenomaan lapsia, on selvítettävä, missä menevät lapsuuden, nuoruuden ja aikuisuuden rajat. Nykykäsityksen mukaan varhaislapsuus kestää yhdeksänteen ikävuoteen asti, ja kahdentoista ja viidentoista ikävuoden välillä alkavat nuoruus ja murrosikä.⁶ Kahdeksantoista täytettyään nuori saavuttaa täysi-ikäisyyden ja juridisen aikuisuuden. Sota-aikana Suomessa ja Saksassa täysi-ikäisiä oltiin kuitenkin vasta 21-vuotiaina. Ainakaan Suomessa ”murrosikä” ei laskettu varsinaiseksi kehitysvaiheeksi, lapset joutuivat siirtymään suoraan aikuisuuteen.⁷ Nuorisjärjestöjen liittymiskäytännöt antavat myös osviittaa maiden lapsuskäsityksestä. Saksassa pojat liittyivät Jungvolkiin ja tytöt Jungmädelbundiin 10-vuotiaina, josta sitten pojat etenivät 14-vuotiaina varsinaiseen Hitlerjugendiin ja tytöt Bund Deutscher Mädel -järjestöön.⁸ Suomessa tytöt saivat osallistua pikkulottien toimintaan 8–16-vuotiaina, ja pojat liittyä Sotilaspoikiin 10–17-vuotiaina, joista sitten edettiin todennäköisesti varsinaisiksi lotiksi tai osaksi suojeluskuntia.⁹ Saksassa lapsuus siis tavallaan ”loppui aiemmin” kuin Suomessa, tosin voidaan myös tulkita, että Suomessa varsinaisiin maanpuolustusjärjestöihin pääsi liittymään vasta lähempänä aikuisuutta. Lehdissä puhutaan yleensä vauvaikäisistä, pikkulapsista, lapsista ja nuorista. Välillä saatetaan kirjoittaa myös esimerkiksi kouluikäisistä. Tässä tutkimuksessa ulotan tämän pohjalta lapsuuden kestämään 14–15-vuotiaaksi asti.

Tutkimukseni sijoittuu niin kutsutun uuden sotahistorian kenttään. Toisen maailmansodan tutkimus painottui Suomessa kauan pääasiassa poliittiseen historiaan, sillä sodan syyt on nähty oman yhteiskunnan ulkopuolella.¹⁰ Uusi sotahistoria ei ole kokonaan erillinen perinteisestä, mutta se avasi 2000-luvun alussa oven vuoropuheluun muiden historian valtavirtausten, kuten kulttuuri- ja

⁶ Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2019.

⁷ Näre 2010, s. 217.

⁸ Knopp 2006, s. 7, 104.

⁹ Kirves & Näre 2010, s. 296, 329.

¹⁰ Kivimäki 2006, s. 10.

sosiaalishistorian kanssa.¹¹ Voidaan myös puhua kulttuurihistoriallisesta käännteestä suomalaisessa sotahistorian tutkimuksessa, jonka rinnalla on kehittynyt jo aikaisemmin, 1980-luvulla, alkanut sodan sosiaalishistoriallinen tarkastelu.¹² Se pyrkii paitsi pureutumaan sodan varsinaisen tapahtumatason taustalta löytyviin rakenteisiin, myös ottamaan tavalliset ihmiset huomioon tutkimuksessa. Tunteiden ja arjen historia auttavatkin vastaamaan kysymyksiin esimerkiksi siitä, millaisiksi eri ihmisryhmien kokemus sodasta muodostui. Paljon aihetta tutkineen Ville Kivimäen mukaan sota jaksaa askarruttaa, koska tiedämme itse varsin vähän sen todellisesta kokemuksesta.¹³ Tämä lähtökohta on omankin tutkimukseni taustalla. Myös jos sodan aikaisia tulevaisuusvisioita ja sen vaikutuksia jälkipolviin halutaan ymmärtää, on huomioitava lasten ja nuorten näkökulma.¹⁴ Uuden sotahistorian myötä onkin alettu kiinnittää kasvavaa huomiota myös lasten sotakokemukseen. Jotta pääsisin kiinni lapsiin ja nuoriin kohdistettuihin odotuksiin ja ihanteisiin, on ollut tärkeää perehtyä erityisesti toisen maailmansodan perhe-elämää taustoittavaan tutkimukseen, ja lasten historian tutkimuskenttään. Lasten historian tutkimus on kiihtynyt erityisesti 2000-luvun puolella.

Suomen kannalta keskeistä sota-ajan lapsiin liittyvää tutkimusta ovat tehneet esimerkiksi Sari Näre, Jenni Kirves ja Juha Siltala toimittamallaan teoksella *Sodan kasvattamat*. Siinä tuodaan esiin nimenomaan lasten ja nuorten kokemushistoriaa, jota täydennetään aiemmalla tutkimustiedolla niin historian kuin psykologiankin alalta. Eri tutkijat käsittelevät laajasti eri taustoista ja olosuhteista tulleiden lasten sotakokemusta, sota-ajan leikkiä ja koulua, nuorisojärjestöjen toimintaa ja myös sodan lapsiin jättämiä jälkiä. Se onkin kattavuutensa vuoksi yksi kantava teos tutkimukseni taustakirjallisuudessa. Siitä ilmenee, että koulun, perheen ja nuorisojärjestöjen odotukset lapsia kohtaan limittyivät hyvin yhteen. Näre ja Kirves esittävät, että kotona kasvatuksen päämääränä oli lasten varhainen aikuistuminen, kasvatettiin kuriin, nuhteeseen ja ahkeraan työntekoon.¹⁵ Myös valtion Nuorten Työtalkoissa pyrittiin työvelvollisuudella opettamaan vastuuta ja kurinalaisuutta. Taustalla oli ajatus tulevaisuuden tehokkaista työmiehistä ja -naisista, jotka oppivat ahkeruuden jo lapsina.¹⁶ Tuomas Teporan mukaan kouluopetus heijasteli kodin arvoja, ja oli hyvin isänmaallista.¹⁷ Luterilainen ihanne korosti siveellisyyttä ja kuuliaisuutta. Erilaisista nuorisojärjestöistä merkittävimpiä olivat Sotilaspojat ja Lotta Svärdin alaiset Pikkulotat, ja toimintamalleja järjestöille haettiin Saksasta.¹⁸ Tyttöistä kasvatettiin

¹¹ Burke 2006, s. 40.

¹² Kinnunen & Kivimäki 2018, s. 381–383.

¹³ Kivimäki 2006, s. 69.

¹⁴ Näre 2010, s. 7.

¹⁵ Kirves & Näre 2010, s. 16–21.

¹⁶ Kirves & Näre 2010, s. 269–271.

¹⁷ Tepora 2010, s. 55–57.

¹⁸ Kirves & Näre 2010, s. 292, 324.

hyvätapaisia nuoria naisia, ennen kaikkea tulevia lottia ja äitejä. Heiltä odotettiin isänmaanrakkautta, ja jopa uhrautumista sen vuoksi. Sotilaspojissa pojille tuli antaa kansalais- ja liikuntakasvatusta, sekä sotilaallista alkeiskoulutusta tulevaa varten. Opittiin velvollisuutta, veljeyttä ja hermojen hallintaa.

Aihetta ovat tutkineet myös Ilona Kemppainen (nyk. Pajari) ja Seija-Leena Nevala-Nurmi. Kemppainen tarjoaa artikkelissaan ”Isät äidit ja isänmaan toivot – käsityksiä lapsista ja vanhemmista sotavuosien Suomessa” näkökulman kaunokirjalliseen kulttuuriseen perinteeseen. Hän korostaa, että perhesuhteet olivat sota-aikana yksityisen lisäksi kansallinen kysymys, äitien kuului synnyttää ja kasvattaa uutta sukupolvea, kun isät taistelivat rintamalla.¹⁹ Lapset nähtiin isien työn ja taistelun jatkajina, ei ensisijaisesti lapsina. Sota-ajan kaunokirjallisuudesta nouseva ihanne oli tehdä ahkerasti työtä, sekä omaksua vanhemmilta kansakunnan uskonnolliset ja isänmaalliset arvot. Nevala-Nurmi taas pohtii artikkelissaan ”Nuoria maanpuolustajia vai suomalaisia lapsisotilaita?” nuorisojärjestöjen tavoitteita, ja myös hän huomauttaa, että kotimaisuuden korostamisesta huolimatta liikkeiden toiminnassa on havaittavissa yhteyksiä eurooppalaiseen militarismiin.²⁰

Saksan kolmannen valtakunnan lapsiin keskittyvässä historiantutkimuksessa tavallaan *Sodan kasvatamia* vastaava teos on Guido Knoppin *Hitlerin lapset* (suom. Ilona Nykyri). Knopp ja muutamasta muusta tutkijasta koostunut työryhmä käyttää myös pääasiallisena aineistonaan sota-aikana lapsuutensa ja nuoruutensa eläneiden muistitietokatkelmia, ja teosta varten on haastateltu yli tuhatta ihmistä. Käsittelyn keskiössä on aikakauden dokumentointi, eri luvut käsittelevät esimerkiksi nuorisojärjestöjen, kuten Hitlerjugendin ja Bund Deutscher Mädel -järjestön, toimintastrategioita, kansallissosialismin lapsille asettamia odotuksia ja ihanteita, sekä lopulta lasten osallistumista sotaan. Knoppin mukaan lapsuutta ei sinänsä arvostettu, vaan lapset nähtiin ennen kaikkea joko tulevina sotilaina tai äiteinä.²¹ Tytöille ja pojille oli omat roolinsa täytettävänä yhteiskunnassa, mikä alkoi, kun 10-vuotiaina liityttiin Jungvolkiin tai Jungmädelbundiin. Järjestöjen ja myös koulun toiminta tähtäsi kansallissosialistisen ideologian jatkuvuuden takaamiseen, ja ”kuuliaisien jälkikasvun” kasvattamiseen, joka olisi valmis vapaaehtoisesti uhrautumaan ”Führerin, kansan ja isänmaan puolesta”.²²

Toinen aiheen keskeinen tutkija on Lisa Pine. Hän tutki väitöskirjassaan *The Family in the Third Reich, 1933-1945* natsien perhepolitiikkaa ja sen vaikutusta erityyppisiin saksalaisiin perheisiin, sekä

¹⁹ Kemppainen 2006, s. 163.

²⁰ Nevala-Nurmi 2006, s. 153.

²¹ Knopp 2006, s. 8–10.

²² Knopp 2006, s. 12–13.

esimerkiksi sitä, miten perheidealeja ajettiin läpi koulutuksen ja sosialisoinnin kautta. Natsien tärkeimpiä tavoitteita olivat varmistaa syntyvyyden nousu ja rodullinen yhdenmukaisuus, sekä ”kansakunnan kuolemattomuus”.²³ Lapset olivat siis valtion arvokkainta valuutaa, ja perheisiin kohdistettiin monia sosiaalipoliittisia ohjelmia, joiden avulla saatiin käytännön tasolla vietyä kansallissosialismia suoraan perheisiin ja koteihin asti.²⁴

1.2 Alkuperäislähteet, lähdekritiikki ja etiikka

Kotilieden ja *NS-Frauenwarten* pohjalta on aiemmassa tutkimuksessa tarkasteltu esimerkiksi naisten aseman, kasvatusihanteiden ja muodin kehitystä. Esimerkiksi Kira Gronow on opinnäytetyössään *A Clever Housewife Knows How to Remove a Stain – Women’s Magazines in Nazi Germany* tutkinut *NS-Frauenwarten* antamaa naiskuvaa, ja myös vertaillut sitä *Kotilieden* vastaavaan. Pääasiallisesti lapsia niiden kautta ei kuitenkaan ole tutkittu, ja ylipäätään Suomen ja Saksan naistenlehtien välistä vertailua on tehty melko vähän. Sota-ajan naistenlehdet ovat yleisotteeltaan hyvin yhteiskunnallisia, joten niiden kautta on mahdollista päästä käsiksi myös laajempiin asenteisiin ja normeihin, esimerkiksi juuri lapsiin liitettyihin. Otan lehdistä tarkasteltavaksi kaikki juttutyypit, mukaan lukien mainokset, ja pyrin niiden avulla muodostamaan vastaukset tutkimuskysymyksiin. *Kotiliesi* on saatavilla digitoituna Kansalliskirjastosta, ja *NS-Frauenwarten* on digitoitunut Heidelbergin yliopisto. Sitä on kuitenkin saatavilla vain 10. vuosikerrasta eteenpäin, eli käytännössä vain puolet vuodesta 1941. Saksalaisten hyökkäys Neuvostoliittoon, johon Suomi sitten liittyi mukaan, alkoi kuitenkin vasta kesäkuussa 1941, joten alkuvuoden aineiston puuttuminen ei varsinaisesti haittaa.

Kotilieden ensimmäinen numero julkaistiin vuonna 1922, jonka jälkeen se on ilmestynyt säännöllisesti kahdesti kuussa. Se julisti olevansa kotitalousväen lehti, tunnuslauseenaan ”Koti on yhteiskunnan sydän”.²⁵ Lehden esille nostama kotitalousideologia ymmärrettiin merkittävänä, naisasianaisten edistämänä yhteiskunnan ja kansantalouden osana. Sen kautta ajettiin läpi monia naisasialiikkeen perhepoliittisia ja yhteiskunnallisia ideoita, ja sen toimituskuntaan kuului esimerkiksi naisasialiiton keskeinen vaikuttaja, suomalaisen osuustoiminta- ja kotitalousliikkeen pioneeri ja Kokoomuksen kansanedustaja Hedvig Gebhard.²⁶ Lehden sisältö muodostui esimerkiksi vaateohjeista, resepteistä, kysy ja vastaa –palstoista sekä artikkeleista, jotka käsittelivät muun muassa äitiyttä, lasten kasvatusta

²³ Pine 1996, s. 30–31, 52.

²⁴ Pine 1996, s. 66–67.

²⁵ Malmberg 1991, s. 197.

²⁶ Kinnunen 2018, s. 5–18, Malmberg 1991, s. 198, Turunen 2014, s. 48.

ja vuosina 1939–1945 myös sotaa ja jälleenrakennusta. Sota-aikana *Kotiliesi* keskittyikin tukemaan nimenomaan kotirintaman väkeä.

Saksalainen *NS-Frauenwarte* oli NS-Frauenschaftin, kansallissosialistisen naisjärjestön, propagandaston julkaisema lehti. Tätä kuvaa myös sen tunnuslause: ”Die einzige parteiamtliche Frauenzeitschrift” (suom. Ainoa puolueen valtuuttama naistenlehti). Sen ensimmäinen numero julkaistiin vuonna 1932, jonka jälkeen se ilmestyi noin joka toinen viikko, tosin sodan edetessä harvemmin. Viimeinen numero on alkuvuodelta 1945. *NS-Frauenwartella* oli vuonna 1939 jopa 1,4 miljoonaa lukijaa, mikä teki siitä maan suurimman naistenlehden.²⁷ Lehden sisältö oli hyvin samankaltainen kuin *Kotilieden*, siinä ilmestyi esimerkiksi kodinhoito-ohjeita, reseptejä ja artikkeleja naisista natsi-Saksassa, järjestöjen toiminnasta, sekä yksityiskohtaisia reportaaseja Saksan liittolais- ja toisaalta vihollismaista. Sisältö oli hyvin käytännönläheistä, millä pyrittiin tuomaan esiin kotityön tärkeyttä.²⁸ Lehdessä esiintynyt propaganda keskittyi hehkuttamaan erityisesti saksalaisia naisia ja äitejä, ja korosti, että naisten maailma koostui aviomiehestä, lapsista ja kodinhoidosta.²⁹

Lähdekriittisenä huomiona on tärkeää pohtia mahdollisen puoluekannan ja ideologian vaikutusta; kuka lehtiä on toimittanut, kenelle ne on suunnattu ja kuinka paljon aatteet tai sota-ajan sensuuri ovat vaikuttaneet niiden sisältöön? *Kotilieden* toimituskunnassa oli Gebhardin lisäksi muitakin porvarillisen naisasialiikkeen kannattajia, esimerkiksi Mandi Hannula ja Laura Harmaja, joten sen jutuista välittyy siis lähinnä porvarillisen Suomen ideologia. Kuitenkin aikanaan myös työväenliikkeen naistenlehdet välittivät lukijoilleen keskiluokkaisia ideoita ja käyttivät apuna porvarillisen puolen kansansivistäjiä.³⁰ Sodan aikana oli tärkeää yrittää yhtenäistää kansaa mahdollisimman paljon, ja pitää miehiala niin rintamalla kuin kotirintamalla myönteisenä. Suomessa jatkosodan aikana kaikkea tiedotustoimintaa ja siviileille suunnattua propagandaa valvoikin Valtion tiedotuslaitos, VTL. Aikakauslehtijulkaisuna myös *Kotiliesi* oli sensuurin alla: VTL pyrki estämään turvallisuuteen, ulkopoliittikkaan ja sodankäyntiin haitallisesti vaikuttavien tietojen tai kommenttien esittämisen.³¹ *Kotilieden* yleisestä kirjoitussävystä on nähtävissä, että kotirintaman taistelutahtoa pyritään pitämään yllä, mutta varsinaisista sotatapahtumista se uutisoi hyvin vähän.

²⁷ Gronow, 2016, s. 29. Täytyy kuitenkin huomioida, että jakelunumeroon laskettiin mukaan myös valtavat ilmaiskapalejakelut ja lehden hyvin alhainen hinta, joilla tietoisesti pyrittiin kasvattamaan levikki mahdollisimman suureksi.

²⁸ Gronow, 2016, s. 29–30.

²⁹ Gronow, 2016, s. 31.

³⁰ Turunen 2014, s. 48.

³¹ Kirves 2008, s. 13–18.

NS-Frauenwarte taas oli puolueen virallinen naistenlehti, joten tappiomielialan lietsominen oli suoranaisesti kiellettyä. Lehdistöä kontrolloi Saksassa propagandaministeriö (saks. *Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda*), jonka erityisenä ohjeena naistenlehdille oli vahvistaa turvallista ja rauhallista ilmapiiriä ja korostaa naisten velvollisuuksia sodassa.³² Naistenlehtiä ei sensuroitu toisin kuin sanomalehtiä, mutta itesesensuuria luultavimmin harjoitettiin. Propagandaministeriön ohjeiden mukaan naistenlehtien propagandan tarkoitus oli motivoida naisia tukemaan sotatoimia.³³ Sotatapahtumista kirjoitetaan hyvin positiivissävytteisesti vihollista vähätellen ja tämän julmuutta korostaen, ja kirjoituksissa esiintyy myös kansallissosialistisen ideologian avaamista.

Tutkimuseettisistä haasteista suurin on saksan kielen riittävä ymmärtäminen. Täytyy muistaa olla tekemättä liian suoria johtopäätöksiä ilman hyviä perusteita, jottei sorru perusteettomiin väitteisiin. Minun on täytynyt luonnollisesti kääntää teksti suomeksi pystyäkseen käsittelemään sitä, jolloin jostain on saattanut hukkuu käännöksessä. Olen kuitenkin pyrkinyt käymään tekstit alkuperäiskielellään tarkasti läpi välttyäkseen mahdollisilta ymmärtämisvirheiltiltä ja sävyeroilta. Lasten sota ja erityisesti kohtelu natsi-Saksassa on ollut itsessään melko rankka aihe tutkia, mutta olen tietoisesti pyrkinyt välttämään nykyajan käsitysten ja moralisointien siirtämistä menneisyyden objektiiviseen tulkintaan.

1.3 Metodit

Tutkimusmenetelminäni käytän vertailua, ja kvalitatiivisista menetelmistä diskurssianalyysia ja narratiivista analyysia. Vertailun keinoin pyrin etsimään lehdistä samankaltaisuuksia ja eroja ja kysymään esimerkiksi, onko lapsikuva Suomessa ja Saksassa erilainen, ja muuttuuko se sodan edetessä?

Diskurssianalyysi tarkoittaa kielenkäytön yksityiskohtaista analyysia, ja sen kohteena ovat ne tavat, joilla merkityksiä luodaan, sekä niiden käyttötarkoitukset käyttöyhteyksissään. Kielenkäyttö ei ainoastaan kuvaile, vaan järjestää, rakentaa ja muuttaa sosiaalista todellisuutta.³⁴ Pyrin siis erottamaan esimerkiksi aikalaiskäsitteiden kautta tekstistä vallitsevia normeja, odotuksia ja asenteita, ja tiettyihin teemoihin yhdistettyjä merkityksiä. Diskurssianalyysissa tärkeää on historiallinen kontekstointi, pyrin käsittelemään tekstiä nimenomaan oman aikansa tuotteena. Se yhdistelee kielenkäytön mikrotason ja tilanteen makrotason analyysiä,³⁵ joka on erittäin hyödyllistä tämän tutkimuksen kannalta. Diskurssianalyysi pohjautuu sosiaaliselle konstruktionismille, puheen tai kirjoituksen kohteet siis

³² Gronow, 2016, s. 24.

³³ Gronow, 2016, s. 24–25.

³⁴ Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, s. 26.

³⁵ Menetelmäpolku 2015, Aineiston analyysimenetelmät: Diskurssianalyysi. Myös Pynnönen 2013, s. 9–10.

”merkityksellistetään eli konstruoidaan”.³⁶ Kielenkäyttöä ei ole tarkoitus tulkita totena tai välttämättä edes todellisuuden kuvana, vaan on itsessään arvokasta selvittää, miten ihmiset aikanaan sanallistivat asioita ja ilmiöitä, ja tekivät ne ymmärrettäviksi.

Käytän apuvälineenä myös narratiivista analyysia, jossa on paljon diskurssianalyysin piirteitä. Se pyrkii ”hahmottamaan, millaisia kertomuksia tutkittavasta kohteesta kerrotaan, ja millaisia ajattelu- ja toimintatapoja, merkityksiä ja asenteita kertomuksen kohteena oleviin asioihin liittyy”.³⁷ Narratiivit ovat myös osa kulttuurisen todellisuuden rakentumista.³⁸ Se ei kuitenkaan ole synonyymi kertomukselle, vaikka se sen tavoin käyttää erilaisia symboleja ilmaisun välineenä ja järjestyksen juonen ympärille.³⁹ Siltä ei myöskään voida kysyä, onko se totta.⁴⁰ Metodini avulla pyrin erottamaan lehdistä lapsiin liitetyt odotukset ja ihanteet narratiivisessa muodossa. Käytännössä siis etsin tekstistä tiettyjä toistuvia ajatusmalleja, jotka muodostavat kerronnallisen kokonaisuuden: esimerkiksi pojan on isänsä jalanjäljissä oltava valmis antamaan elämänsä maansa puolesta, ja näin ollen *uhrauksellaan* osallistumaan *isänmaan* suureen taisteluun. Jäsenän alkuperäislähteiden käsittelyä siis kolmen lehdistä nousseen narratiivin kautta. Nämä ovat: *uhrautuminen*, *työteliäisyys* ja *tulevaisuuden toivot*.

2 TAUSTA: KANSALLISSOSIALISMI JA ”KOTI, USKONTO, ISÄNMAA”

Jotta varsinaisia tutkimustuloksia voi ymmärtää, on tärkeää tietää, millainen yhteiskunnallinen ja ideologinen ilmapiiri Suomessa ja Saksassa ennen sotaa vallitsi. Ihanteet, arvot ja normit, joita lehdet sota-aikana välittivät, kumpuavat sen pohjalta. Avaan myös lyhyesti maiden suhteita toisiinsa.

Kansallissosialistit nousivat Saksassa valtaan vuonna 1933. Pää tavoitteena oli irrottautua ”porvarillisesta” Weimarin tasavallan ajasta, joten samana vuonna aloitettiin *Gleichshaltung*, eli yhtenäistäminen. Se tarkoitti käytännössä sitä, että kaikki muut puolueet ja liikkeet lakkautettiin, koulujen opetussuunnitelmia muutettiin ja opettajien piti joko erota, tai allekirjoittaa puolueuskollisuuden takaava sitoumus. Samoin kaikki muut nuorisjärjestöt pyrittiin sulauttamaan Hitlerjugendiin. Vuonna 1936 ne julistettiin laittomiksi, ja 1939 jäsenyydestä tuli pakollinen kaikille 10–18-vuotiaille saksalaisille (saks. *Staatsjugend*).⁴¹ Hitlerin ja valtakunnannuorisjohtaja Baldur von Schirachin tavoitteena oli, että ”Koko Saksan nuoriso on kasvatettava paitsi kodeissa ja koulussa myös Hitlerjugendissa

³⁶ Pynnönen 2013, s. 9.

³⁷ Menetelmäpolku 2015, Aineiston analyysimenetelmät: Narratiivinen analyysi.

³⁸ Hyvärinen 2006, s. 1.

³⁹ Holmila 2008, s. 4–5.

⁴⁰ Holmila 2008, s. 5.

⁴¹ Grube & Richter, s. 25-29, 81–83.

ruumiillisesti, sielullisesti ja henkisesti palvelemaan kansaa ja uskolliseksi kansayhteisölle.”⁴² Tytöt ja pojat kävivät keskiviikkoisin tupailloissa oppimassa kansallissosialistista ideologiaa, harjoittivat fyysistä kuntoaan, osallistuivat retkille, leireille ja marsseille ja sukupuolestaan riippuen harjoittelivat joko sotataitoja tai valmistautumista tulevaan äidin rooliin. Tarkoituksena oli opettaa lapsille kansallissosialistien näkemystä ”uudesta ihmisestä”, Hitlerin mukaan tulevaisuuden saksalaispojan oli oltava ”salskea ja notkea, nopea kuin vinttikoiraa, sitkeä kuin nahka ja kova kuin Kruppin teräs.”⁴³

Koulut tukivat tätä sosialisatioprosessia, tärkeintä oli viedä läpi nationalistisia ja rodullisia ideoita ja ennen kaikkea kansallissosialistista maailmankatsomusta (saks. *Weltanschauung*), jonka keskeisiä arvoja olivat rotu, yhteisö ja johtaja. Toisaalta samaan maailmankatsomukseen kuului myös esimerkiksi vahva juutalaisvastaisuus, sen mukaan niiden, jotka eivät kuuluneet kansanyhteisöön (saks. *Volksgemeinschaft*), ei käytännössä kuulunut olla olemassa.⁴⁴ Koulutus ei tähdännyt yksilön kehittämiseen ja perinteisen sivistyksen saavuttamiseen, vaan vahvan, uhrivalmiin saksalaisen nuorison luomiseen.⁴⁵ Vahva militarisointi oli osa myös koulumaailmaa.⁴⁶ Liikunnanopetusta lisättiin, ja perinteisiä aineita karsittiin. Normaalin koulujärjestelmän rinnalle kehitettiin eliittikoulujärjestelmä, jonka Adolf Hitler -kouluissa ja Kansallispoliittisissa kasvatustaloksissa (saks. *Nationalpolitische Erziehungsanstalt*, lyhyemmin *Napola*) koulutettiin ”tuhatvuotisen valtakunnan” tulevaa eliittiä.⁴⁷

Kotien, koulujen ja nuorisjärjestöjen vastuu lasten kasvatuksessa oli jokseenkin ristiriitainen, vanhemmat eivät usein hyväksyneet nuorisjärjestöjen tapaa pitää lapsia poissa kotoa.⁴⁸ Vaikka natsi-propagandan ihanteena oli yhtenäinen, maaseudun arvoja (saks. *Blut und Boden*) kunnioittava perhe, oli käytännössä jokainen perheenjäsen osa jotakin puolueaktiiviteettia tai -organisaatiota. Siksi lapset olivat usein läheisempiä nuorisjärjestönsä nuorten johtajien kuin vanhempiensa kanssa, jolloin nämä saivat myös tiukan otteen lasten kasvatuksesta. Ikätoverit järjestössä olivat ikään kuin uusi perhe.⁴⁹

Natsi-ideologian mukaan perhe oli kuitenkin kansan (saks. *Volk*) ydinsolu, ja siksi siihen kohdistettiin erityistä huomiota.⁵⁰ Väestöpolitiikan tavoitteena oli ”rodullinen puhtaus” ja lajin jatkuvuuden säilyttäminen. Ihanteena oli lapsirikas (saks. *kinderreich*) perhe, jossa oli vähintään neljä, mutta

⁴² Knopp & Wiehler 2006, s. 24.

⁴³ Knopp & Wiehler 2006, s. 19.

⁴⁴ Stone 2010, s. 253.

⁴⁵ Pine 1996, s. 80.

⁴⁶ Militarismi terminä tarkoittaa vahvan armeijan ihannoitintia, sotilaallisuuden ja sotalaitoksen korostamista ja käyttöä.

⁴⁷ Knopp & Müllner 2006, s. 166–167.

⁴⁸ Pine 1996, s. 95.

⁴⁹ Koonz 1986 s. 194–196.

⁵⁰ Pine 1996, s. 30–31.

ihanteellisesti kuusi ”arjalaista” lasta. Eugeniikka toimi tieteellisenä ”oikeutuksena” hallinnon toimille: säädettiin sterilisaatio- ja avioliittolakeja, joiden myötä esimerkiksi perinnöllisesti sairaat tai ”erituiset” eivät saaneet mennä naimisiin.⁵¹ Ensimmäiset tulivat voimaan jo heti 1933.⁵² Sosiaalipolitiikan, esimerkiksi *Hilfswerk Mutter und Kind* -ohjelman, tarkoitus oli vastata ”kansakunnan kuolemattomuudesta” huolehtimalla kansanterveydestä. Sen toimintaan kuului ”perinnöllisesti terveiden ja rodullisesti arvokkaiden” äitien ja lasten hyvinvoinnista vastaaminen, sekä esimerkiksi päiväkotien ylläpito. Ideologian tuli olla läsnä jokaisessa elämän vaiheessa. Jo päiväkotien tehtävänä oli ”tukea lasten fyysistä, psyykkistä ja henkistä kehitystä, kouluttaa näitä kansallissosialismiin ja Volksgemeinschaftin palvelukseen ja istuttaa heihin ajatus Saksan valtion ja moraalien ylläpidosta.”⁵³ Ensimmäisessä liitteessä on Frank Gruben ja Gerhard Richterin havainnollinen kuva siitä, miten lapsen elämä kansallissosialismissa oli suunniteltu valmiiksi aikuisuuteen asti. Heidät sosialisointiin valtiolle.

Suomella ja Saksalla oli ollut poliittista ja kulttuurista yhteistyötä jo 1900-luvun alun aikana. Osmo Hyytiän mukaan Saksalla on ”Itämeren alueen suurvaltana aina ollut suuri vaikutus Suomen kohtaloon”.⁵⁴ Saksa muun muassa koulutti suomalaisia jääkäreitä ensimmäisen maailmansodan aikana, ja lähetti joukkoja Etelä-Suomeen tukemaan valkoisten voittoja sisällissodan aikana. Vaikka se hävisi ensimmäisen maailmansodan ja suhteet viilenivät hetkeksi, oli 1920-luvun mittaan erityisesti suomalaisilla ja saksalaisilla sosiaalidemokraattisilla puolueilla läheiset suhteet. Hitlerin valtaannousuun suhtauduttiin Suomessa kuitenkin vaihtelevasti, oikeistossa uuteen Saksaan asennoiduttiin pääosin myönteisesti, vasemmistolle muutos oli järkytys.⁵⁵ Pohjoiset kansat olivat arjalaisten ”lajisukulaisia”, joten yhteistyö kuitenkin jatkui myös kansallissosialistien valtaannousun jälkeen. Esimerkiksi Lotta Svärdin johtaja Fanni Luukkonen vieraili Saksassa, ja vastavuoroisesti Gertrud Scholz-Klink kävi Suomessa. *NS-Frauenwartessakin* kirjoitettiin Suomesta muutamaa otteeseen, lottajohtajat osallistuivat esimerkiksi kansainväliseen naisjärjestöjen tapaamiseen Berliinissä. *Kotiliedessä* taas kirjoitettiin positiiviseen sävyyn esimerkiksi valtion kotiapulaisille myöntämästä myötäjäisrahasta.

Myös Suomeen olivat sortovuodet ja vuoden 1918 sisällissota jättäneet jäljen, mikä itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä heijastui lapsiin voimakkaana militarisoitina. Yksilölliset tarpeet jäivät kollektiivisen eetoksen alle, kansakunnan puolesta ”kuolemisen tuli kutsumus”.⁵⁶ Näreen mukaan

⁵¹ Pine 1996, s. 40–44.

⁵² Holmila 2010, s. 51. Natsien rotupolitiikka keskittyi myös ”arjalaisen rodun epäpuhtaan aineksen” karsimiseen.

⁵³ Pine 1996, s. 61.

⁵⁴ Hyytiä 2012, s. 7.

⁵⁵ Hyytiä 2012, s. 7.

⁵⁶ Näre 2008, s. 66.

Suomessakin vallitsi ”laajemminkin Euroopassa vaikuttanut darwinistinen henki”⁵⁷, joka välittyi lapsille erityisesti liikunta-, nuoris- ja suojeluskuntatyön kautta. Heitä pyrittiin ”karaisemaan olemassaolon taistelussa”. Nuorisjärjestöjen kenttä oli Suomessa kuitenkin monipuolinen, vasemmistolaisia ja oikeistolaisia yhdistyksiä toimi yhtä lailla. Vuonna 1920 perustettu Mannerheimin Lastensuojeluliitto ajoi lasten ja nuorten asiaa, ja järjesti näille monenlaista toimintaa maatalouskerhoista urheiluun.⁵⁸ Lisäksi Suomessa toimi vahva partioliike, ja raittiusseuroilla ja seurakunnilla oli osansa lasten kasvatuksessa. Suojeluskunnilla ja niiden tyttö- ja poikatyöllä oli eräänlainen virallinen asema, mutta liittyminen pysyi kuitenkin vapaaehtoisena. Samanlaista ”kansannuorisoa” kuin Saksassa ei siis koskaan muodostettu, vaikka suomalaisilla nuorisajohtajilla ja erityisesti oikeistoradikaalilla Sinimustat-järjestöllä olikin yhteyksiä Hitler-Jugendiin.⁵⁹ Poikatyön päätavoite ennen sotaa oli poikien kasvattaminen kunnollisiksi, isänmaallisiksi kansalaisiksi urheilun ja liikunnan avulla, pikkulottien perustamisessa keskeinen tavoite oli luoda sisärjestö auttamaan ja tukemaan suojeluskuntapoikia.⁶⁰

Suomalaisessa maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa vallitsi yksin pärjäämisen kulttuuri, lasten piti oppia pärjäämään ilman aikuisen apua. Maalla lapset osallistuivat töihin jo hyvin nuorina, työntekoa arvostettiin ja siihen pyrittiin kasvattamaan pienestä pitäen. Maalaislapsille työ oli osa kunnan kansalaiseksi kasvamista, kaupunkilaislapsiin taas sovellettiin periaatetta: ”leikki on lapsen työtä”.⁶¹ Toisaalta lasten työtä oli myös käydä koulua, sotia edeltävää suomalaisen koulun kasvatushannetta voi Teporan mukaan luonnehtia isänmaallis-siveelliseksi. Kansa- ja oppikoulujen tehtävänä oli muokata lapsista ja nuorista ”isänmaan toivoja”, joiden oma etu sulautui kansakunnan etuun; tässä erityisesti uskonnonopetus oli tärkeä työkalu. Ajateltiin, että sisällissodan yhtenä syynä oli ollut kansalaisten alhainen sivistystaso, joten kansan eheyttämiseen pyrittiin nostamalla sitä. Myös liikunnalla oli tärkeä merkitys niin harrastusjärjestöissä kuin kouluissa, erityisesti porvaristo painotti fyysisen kunnan merkitystä ja ihanoi sitä, kuinka kansallissosialistisen Saksan liikunnanopetus oli järjestetty.⁶² Kotien kasvatusvastuuta ei kuitenkaan pyritty vähentämään, vaan sitä pidettiin tärkeänä tukena.

3 LAPSIIN KOHDISTETUT ASEENTEET, ODOTUKSET JA IHANTEET

Lehdistä erottui melko selkeästi kolme erilaista lasten ympärille rakentunutta narratiivista kokonaisuutta, joten jäsenmän heihin kohdistettuja odotuksia ja ihanteita niiden kautta. Pyrin narratiivisten

⁵⁷ Näre 2010, s. 8–9.

⁵⁸ Näre 2010, s. 243–253.

⁵⁹ Näre 2010, s. 243–253.

⁶⁰ Nevala-Nurmi 2006, s. 153–157.

⁶¹ Kirves & Näre 2010, s. 16–17, Tepora 2010, s. 47.

⁶² Tepora 2010, s. 55, Turtiainen 2010, s. 361–363.

rakennelmien kautta pääsemään kiinni siihen, mitä yhteiskunnassa pidettiin ihanteellisena, ja mitä lapsilta odotettiin. Narratiivit painoutuivat eri tavoin, mitä avaan kunkin käsittelyn yhteydessä.

3.1 Uhrautuminen

Uhrautumisen (saks. *Opfer*) narratiivilla tarkoitan sitä, kuinka lapset joutuivat sodan aikana ”uhraamaan” normaalin lapsuutensa, pahimmassa tapauksessa elämänsä, sodalle. Poikkeusoloista tuli normaaliarkea, lasten piti sopeutua jatkuvaan odotustilaan ja epätietoisuuteen.⁶³ Sota hahmottuu monen lapsen omissakin kertomuksissa aikakautena, jolloin kuului olla hyödyksi aikuisille. Toisaalta työ kotirintamalla ja nuorisojärjestöissä loivat tunteen tarpeellisuudesta.⁶⁴ Tämä narratiivi painottuu selvästi enemmän *NS-Frauenwartessa*, sillä koko saksalainen yhteiskunta oli alistettu palvelemaan tootalisen sodan pyrkimyksiä. Tematiikan liittyviä molemmille yhteisiä symboleita ovat isänmaa ja sankaruus, suomalaisessa yhteydessä painotetaan lisäksi uskoa. Saksalaisessa tärkeitä ovat *Schicksal* ja *Treue*, eli kohtalo ja uskollisuus. Toisaalta myös *Tod*, eli kuolema, on vahvasti läsnä kirjoituksissa, mutta sitä ei pelätä, vaan siihen ollaan enemmänkin totuttu ja sitä osataan odottaa.

Suomessa kodilla oli tärkeä osa sen varmistamisessa, että lapsista kasvoi moraalisesti ”puhtaita” ja valmiita uhrautumaan isänmaan puolesta: ”Äideille! – – meidän on lapsiamme ja nuoriamme ohjattava ja suojattava. Nuorisomme ei voi – – tuhlata elinvoimiaan turhuuteen samaan aikaan, jolloin monet – – antavat nuoren elämänsä isänmaan puolesta. Suuren Suomen rakentajiksi tarvitsemme nyt terveitä, työteliäitä kunnan naisia ja miehiä. Eikä meillä ole varaa antaa yhdenkään nuoren sortua hetken huveihin ja lemmeleikkelyyn seurauksiin. Me tarvitsemme kunnan äitejä uusille syntyville urhoille!”⁶⁵ Mahdollisia vahinkoraskauksia pidettiin siis moraalittomina, tulevien ”urhojen” piti jo syntymässä oppia kunniallisuuteen. Myös pikkulottia kasvatettiin samassa sävyssä, naisten siveellisyys yhdistettiin kansakunnan moraaliseen hyvinvointiin. Tytöiltä odotettiin ”jopa pyhimyksellistä” moraalista, joten uskonnollisuus oli vahvasti läsnä kasvatuksessa.⁶⁶ Isoäidin mukaan oli suorastaan sääliä, jos vanhemmat eivät olleet opettaneet lastaan rukoilemaan.⁶⁷ Tohtori Sisko Wilkama kirjoittaa: ”Kun kodit antavat isänmaalle parhaat poikansa sankarivainajina, merkitsee se sitä, että niissä on vaalittu henkeä, joka tekee nuorukaisesta sankarin. – – elämän suurimpien arvojen suojaajina – –

⁶³ Näre 2008, s. 99.

⁶⁴ Latvala 2006, s. 142–149.

⁶⁵ Äideille!, *Kotiliesi* 17/1941, s. 324.

⁶⁶ Kirves 2008, s. 306–307.

⁶⁷ Lapsen iltarukous, *Kotiliesi* 22/1944, s. 651.

uskon ja toivon vaalijoina niillä on nyt parhaillaan todellinen ”tulilinja- asemansa”.⁶⁸ Hän korostaa myös, kuinka ”Vain yhteys Jumalan kanssa tekee kotimme kärsivällisyyden, uskon ja toivon sankarivoimien lähteiksi lapsillemme”. Sankarivoimat olivat siis lähtöisin Jumalalta, ja niitä tarvittiin isänmaan puolustamiseen. Vaikeat tilanteet pyrittiin selittämään kausaalisesti, sota oli Jumalan tahto, ja opetti ihmiset nöyrytymään, mutta toisaalta kohtalo oli Jumalan käsissä.⁶⁹

Kotiliedestä tulee hyvin esille, että siihen, millaiseksi lapsuus muodostui, vaikutti hyvin paljon se mistä ja millaisista olosuhteista lapsi oli kotoisin, ja mitä hänelle sodan aikana tapahtui. Kokemukset esimerkiksi kaupungeista ja maaseudulta ovat erilaisia, mutta sota tuli enemmistön elämään fyysisenä, emotionaalisenä tai taloudellisenä turvattomuutena.⁷⁰ Tutkimuskirjallisuudessa tämän ajan lapset on nimetty kannattelijasukupolveksi: kun vanhemmat joutuivat työskentelemään paljon tai olemaan poissa kotoa, lapset kantoivat vastuun itsestään ja usein myös sisaruksistaan. Vanhemmille ei haluttu aiheuttaa lisää huolta, joten omat tarpeet sivuutettiin.⁷¹ Eräskin ”sotilaspoika” joutui katsomaan äitinsä ja isänsä matkaa rintamalle pidätellen kyyneleitä: ”Muista että et itke, vakuuttaa isä vielä. – Sinä olet sotilaspoika, jonka äiti on lotta ja isä sotilas, ei silloin sovi itkeä. En itke, sanoo poika värähtäen, kun juna saapuu. Hän puristaa kädet nyrkkiin, niin että rystyset valkenevat, tuska tekee hyvää.”⁷² Äiti oli kotilomalla kertonut jännittäviä tarinoita sodasta, poika oli kuullut ”sodan pauhun verrattomana seikkailuna”. Tuliaisiksi poika pyysi ”ryssän merkkejä” ja pistoolia. Toisessa jutussa keskustelevat nuorempi ja vanhempi naishenkilö: ”Oletko sattunut kuulemaan, millä äänellä nelivuotiaat puhuvat konepistooleista? Kyllä. Tuttuja kai ne niille ovat. Kuulinpa erään palleroisen sanovan toiselle niinkin, että: Jintamalle menen, enkä pejkää rythän poppikojeita.”⁷³

Sota näkyi myös lasten leikeissä, se oli heille tapa käsitellä sen käsittämättömyyttä. Koska lapset näkivät ympäröivässä yhteiskunnassa niin paljon väkivaltaa, peilautui se myös leikkeihin.⁷⁴ ”Mitä isot edellä, sitä pienet perässä” -otsikoidussa artikkelissa Hilja Maria nimimerkki kirjoittaa, kuinka poikien leikeissä vilisee metsäryssiä, motteja ja kasapanoksia. ”Lumilinnoista ei aikaansaseuraava pikkupoika puhu unissaankaan. Tuo hyvin sitä muistuttava rakennelma on tietenkin bunkkeri”, hän kirjoittaa, ja ”– saattaapa välillä erottaa jotain marssintapaistakin.”⁷⁵ Suomalaisten lisäksi ”Joitakin

⁶⁸ Kodit ja suuri aika, *Kotiliesi* 17/1941, s. 520–521.

⁶⁹ Pekkarinen 1998, s. 65.

⁷⁰ Latvala 2006, s. 142–149.

⁷¹ Näre 2008, s. 93–94.

⁷² Sotilaspoika, 20/1941, *Kotiliesi* s. 624–625.

⁷³ Kasvun varaa, 20/1941, *Kotiliesi* s. 624.

⁷⁴ Kujala 2009, s. 214–215.

⁷⁵ Mitä isot edellä sitä pienet perässä, *Kotiliesi* 23/1941, s. 724–725.

saksalaisiakin kuuluu taistelevan joukoissa ja heidät erottaa sotahuudostaan: Eerika.” Hilja Maria kuvaa, kuinka ”He katsovat teitä, sotilaat, kuin hurjimpien unelmiensa täyttymystä. Ja voi onnellisen ylpeää pikkupoikaa, jonka oma isä on sotilas tällä hetkellä. Jos tämä on kaiken lisäksi haavoittunut tai kenties saatettu jo sankarihaudan hiljaiseen rintamaan, poikaa ei saa asettumaan edes väliaikaisesti vanjaksi, hänen pitää aina etuoikeutetusti päästä teit’ isän astumaan.” Onnellinen leikkisota päättyi aina iloisesti suomalaisten voittoon. Teporan mukaan lasten leikki kuvasi kansakuntaa pienoiskoossa. Pojilla oli tarve samaistua rintamalla taisteleviin veljiin ja isiin, ja leikkien sotatapahtumat noudattelivat yleensä tarkasti oikeita. Leikkiminenkin oli isänmaallista toimintaa, jossa ”pyyteetön uhrautuminen yhteisön puolesta oli nostettu korkeimmaksi ihanteeksi.”⁷⁶

Nuorisojärjestöissä lapsia kasvatettiin järjestelmällisesti maanpuolustuksen tarpeisiin, ja erityisesti jatkosodan aikana lapsista tuli aktiivisia toimijoita.⁷⁷ Artikkelissa ”Mihin lotat kasvattavat?” Aino Valkama toteaa, että ”Lottatyön herttaisimpia vesoja on pikkulottatyttö [sic], joka opettaa pikku tytön voimiensa mukaan auttamaan kaikessa, mihin pystyy.”⁷⁸ Hän esittää myös, että järjestötoiminnan tärkeä osa on kasvatustyö. Sen tarkoitus oli ”– muokata jäsen järjestökokonaisuuden osaksi, ei niin, että jäsen häviää kokonaisuuteen vaan niin, että hän oman persoonallisuutensa säilyttäen alistaa voimansa ja kykynsä kokonaisuutta palvelemaan.” Pikkulotatkin siis kasvatettiin muottiin, jossa he aikuisiksi lotiksi siirtyessään olivat sisäistäneet lotta-aatteen ja olivat valmiita ”palvelemaan kokonaisuutta”. Sodan aikana he tekivät monia käytännön töitä kotirintamalla, esimerkiksi auttoivat joukkojen muonituksessa ja huollossa, toimivat lähetteinä, osallistuivat ilmavalvontaan ja olivat apuna sankarihautajaisissa.⁷⁹ Myös sotilaspojat osallistuivat sodassa ilmatorjuntaan ja toimivat lähetti- ja vartiotehtävissä.⁸⁰ Sotilaspoika-järjestön aate tulee parhaiten esiin Sotilaspoika-arpajaisten mainoksesta, jossa hymyilevä poika katso kaukaisuuteen ja taustalla marssii sotilaiden joukko:

*Kun viisitoista vuotta vaan ma kerran täyttää saan... ME olemme suomalaisia poikia!
Meillä on suomalaisen rodun sitkeys ja ruumiillinen kunto – valmiina pohjana sotilaalliselle koulutuksellemme. Me tahdomme tulla isäimme ja isäimme isäin veroisiksi suomalaisiksi sotilaisiksi ja toivomme saavamme pienestä pitäen hyvän koulutuksen – ollaksemme tehtävienne tasalla, milloin tarve vaatii. Työn pelkäämättömyys,*

⁷⁶ Tepora 2010, s. 35–40, 42–43.

⁷⁷ Nevala-Nurmi 2006, s. 153–162.

⁷⁸ Mihin lotat kasvattavat Suomen naisia? *Kotiliesi* 6/1941, s. 174–175.

⁷⁹ Kirves 2010, s. 293.

⁸⁰ Näre 2010, s. 325–333.

*maanpuolustustaito, siinä kaksi tavoitettamme, joihin valmentautuaksemme olemme nämäkin sotilaspoika-arpajaiset järjestäneet. TE tahtonette auttaa meitä yrityksessämme!*⁸¹

NS-Frauenwartessakin kirjoitettiin Lotta-Svärd -järjestöstä ja ”kleinen Lottas” mainittiin myös. Tekstissä ihailaan lottien iloista uhrautumishenkeä, ja todetaan erään heistä sanoneen, ”– – ettei mikään ole liian kallista isänmaan edessä”. Kuvataan, että Suomessa myös pienille lotille on paljon tehtäviä, jotka he uskollisesti täyttävät.⁸²

Opfer, eli uhri tai uhraus saksaksi, oli sana, jota ainakin Annemarie Koeppenin kirjoituksen mukaan oli alettu käyttää varauksella, koska sota oli paljastanut sen merkityksen uudella tavalla. Se tarkoittaa hänen mukaansa ”– – itsensä omistamista korkeimmalle, jonka tunnemme, kansalle ja isänmaalle, se on enemmän kuin palvelemista, se on kaikkien ruumiin ja sielun voimien tarjoamista”.⁸³ Useimmiten tällainen uhraus yhdistettiin sotilaiden panokseen, mutta se koski myös kotirintaman väkeä. ”Wichtig ist allein das Ziel”, tavoite on tärkein, otsikoidussa jutussa kerrotaan Hitlerin kiitelleen kotien asennetta, ja sanoneen, että: ”Ensimmäistä kertaa historiassa koko kansa seisoo taistelussa yhtenä rintamana; rintama ja kotimaa, sotilaat, miehet ja naiset, lapset ja vanhukset.”⁸⁴ Kirjoittaja E. G. Dickmannin mukaan nämä sanat paitsi täyttävät ylpeydellä ja kiitollisuudella, myös velvoittavat ja kannustavat jatkamaan. Lapsillakin oli siis velvollisuus osallistua taisteluun kotimaan puolesta. Erityisesti sodan loppuvuosina heiltä odotettiin koko ajan enemmän. Pojat osallistuivat ilmatorjuntaan, propagandamateriaalin ja elintarvikekorttien jakoon, ja korvasivat isiä näiden työpaikoilla kotirintamalla. Tytöt valmistivat ruokaa pommituksissa kotinsa menettäneille ja paikkasivat ja parsivat vaatteita sotilaille. Nuoret autoivat myös pommitusten jälkien siivoamisessa oman henkensä uhalla.⁸⁵

Myös saksalaisten näkökulmasta uhrimieli syntyi sielussa, ja siksi oli tärkeää, että nuoret oppivat todellisen ”saksalaisen ajattelutavan”. Tyttöjen erityisesti oli tärkeää oppia tuntemaan perinteiset saksalaiset laulut, tarinat ja tanssit, jotta he voisivat välittää niitä eteenpäin seuraavalle sukupolvelle.⁸⁶ Esimerkiksi heinäkuun numerossa vuonna 1941 selitetään, että kaikkien vaikeiden tapahtumien keskellä on muistettava kirjoittaa myös saksalaisesta kansanperinteestä, koska se on saksalaisen ajattelutavan taustalla. Nuoren sukupolven, joka kasvaa sodan keskellä, ei pitäisi saada tietää vain sodan

⁸¹ Mainos: Sotilaspoika-arpajaiset, Nuori Vartio ry., *Kotiliesi* 12/1941, s. 417.

⁸² Suomi – Finnland: Land der Schönheit und Kraft, *NS-Frauenwarte* 8/1941, s. 116–117.

⁸³ Die Kriegseinsatz der Bäuerin, *NS-Frauenwarte* 7/1941, s. 98–99.

⁸⁴ Wichtig ist allein das Ziel, *NS-Frauenwarte* 8/1941, s. 112.

⁸⁵ Knopp & Schlosshan 2006, s. 252–253, 258.

⁸⁶ Pine 1996, s. 83.

todellisuudesta, vaan saksalaisen sielun ja ajattelutavan syvyydestä, koska juuri se on mahdollistanut täyden panostuksen sotaan.⁸⁷ Tästä kertoi myös kansallissosialistisen kalenterin juhlapäivien korostaminen, esimerkiksi valtaannousun päivä ja vuoden 1923 epäonnistuneen vallankaappauksen vuosi-päivä olivat tärkeitä.⁸⁸ Ne rytmittivät myös arjen ja juhlan aatteen ympärille.

Nuoren 23-vuotiaan kaatuneen sotilaan kirje siskolleen kertoo niistä ihanteista, joita lapsia ja nuoria kohtaan kansallissosialismissa asetettiin. Artikkelin alussa kerrotaan, että hän on ”– antanut elämänsä Saksan tulevaisuuden vuoksi, mutta hänen henkensä on läsnä ja varoittaa meitä, että meidän tulee olla hänen uhrauksensa arvoisia.”⁸⁹ Sotilas itse kirjoittaa, kuinka hänen ”– huima ylpeytensä tulee olemaan se, että hän sai olla kansansa sotilas sen vaikeimpina aikoina”. Hän kuvaa kuinka elämä ei ole oikeasti oma, se annetaan joko uhrina kansalle, tai jos ”Jumala suo” ja pääsee palaamaan kotiin, pitää nuori elämä käyttää uuden elämän tuottamiseen. Hän muistelee myös vaimoaan, ja toteaa, että ”– tytön on oltava rohkea äiti lapsilleen ja loistava ”toveri” (saks. *Kamerad*) miehelleen. Tällaisten sotilaiden ”itse kirjoittamien” juttujen yhteydessä täytyy ottaa huomioon, että useimmat tuskin kokivat uhrautumisen näin antoisana. Tämä oli osa sitä narratiivista ihannetta, joka lehdessä haluttiin esittää. Toisessa jutussa myöhemmin samana vuonna ylpeä äiti hehkuttaa, kuinka hänen poikansa on Waffen-SS -joukkojen palveluksessa, ”ottamassa osaa maailmanhistorian suurimpiin taisteluihin”.⁹⁰ Hän muistelee, kuinka ”Vuosia sitten, Feldhernnhallissa, – hänen poikansa seisoi soihtujen vilkkuvassa valossa antaakseen elämänsä ensimmäisen ja pyhimmän valan Führerille.” Valan antaminen viittaa todennäköisesti siihen, miten 10-vuotiaat saksalaiset lapset kokoontuivat yhteen Hitlerin syntymäpäivänä 20.4. vannaakseen tälle uskollisuutta samalla liittyen Hitler-Jugendiin.⁹¹

1944 on samankaltainen artikkeli, otsikolla ”Soldat und Mutter”. Se kertoo pojasta, joka oli jo 16-vuotiaana koulun suorittuaan ryhtynyt sotilaaksi. Samalla tavalla, kuin hän ”– oli ollut innostunut Hitler-nuori siihen asti, niin tuli hänestä myös innokas sotilas”.⁹² Hänen ”kirjeistään Ranskasta ja Puolasta säteili synnynnäisen sotilaan ja taistelijan onnellisuus”, ja hänen kirjoittamastaan runosta ”Kamerad Tod” välittyi, kuinka kuolema oli ”menettänyt kauhistuttavuutensa” ja muodostunut hänelle toveriksi. Tämä sotilas kaatui 18-vuotiaana, ja hänen kuolemansa oli ”– kuin hänen elämänsä, rohkea, kirkas ja luonnollinen”. Nämä artikkelit antavat osviittaa siitä, kuinka rintamalle lähetettiin koko ajan nuorempia ikäluokkia. Stalingradin katastrofi johti viimeistenkin voimavarojen

⁸⁷ Die Sonne wendet, *NS-Frauenwarte* 1/1941, s. 1.

⁸⁸ Knopp & Wiehler 2006, s. 86–87.

⁸⁹ Das Vermächtnis der Front, *NS-Frauenwarte* 4/1941, s. 54.

⁹⁰ Mein Sohn ist bei der Waffen-SS, *NS-Frauenwarte* 9/1941, s. 131.

⁹¹ Grube & Richter 1982, s. 83.

⁹² Soldat und Mutter, *NS-Frauenwarte* 3/1944, s. 87.

mobilisointiin, ensin ilmatorjuntaan ja sitten aseisiin määrättiin yhä nuorempia. Tällä oli myös propaganda-arvoa: miten vanhemmat voisivat luovuttaa, kun 14-vuotiaat taistelivat yhtä ”kiihkeästi ja urheasti kuin rintamalla ansioituneet sotilaat.”⁹³ Nuorimmat sotimiseen osallistuneet olivat Berliinin taistelussa kaupunkia puolustaneet 12-vuotiaat pojat.

Tyttöjen vastaava tehtävä oli ”antaa elämä lapselle” ja näin ”voittaa kansan elintaistelussa”, kuten Bärbel Scholtz pohti artikkelissaan ”Eine hohe Stunde meines Lebens”.⁹⁴ Siinä hän muistelee pikkuveljensä syntymää, ja sitä, kuinka äiti oli ”– näyttänyt kauniimmalta kuin koskaan kantaessaan uutta elämää”. Kun tuore isosisko näki pikkuveljensä ensimmäisen kerran, hän ymmärsi ”olemassaolon jumalallisuuden” ja äiti totesi: ”Nyt me olemme antaneet kansallemme kolme lasta.” Vuoden 1944 äitienpäivänumerossa iloitaan, kuinka puolue on onnistunut ”kirjojen, lehtien, radion, elokuvan ja kaiken puoluetoiminnan kautta ankkuroimaan idean perheestä – – kansaamme niin, että suurperheen äitiydestä on tullut jokaisen saksalaisen tytön haave.”⁹⁵

Lapsiin kohdistetut ihanteet ja odotukset heijastuvat konkreettisemmin syyskuun 1941 numerossa Emma Brunnerin ”Dank der Mütter” -nimisessä artikkelissa. Siinä mietitään sitä, mitä saksalaiset äidit sanoisivat, jos pääsisivät keskustelemaan Hitlerin kanssa, ja kuvataan, kuinka kotimaan terveiden, nauravien ja ruskettuneiden lasten pitäisi olla tälle ikuinen ilonaihe. Jos tyttöjen tärkein tehtävä oli tulla äideiksi, vastaavasti äitien tärkein ”uhri” oli taas antaa lapsensa Führerille. Seuraava lainaus kuvaa parhaiten sitä, miten lasten piti luopua varsinaisesta lapsuudestaan arkipäivän velvollisuuksien edessä, ja kuinka he olivat omaksuneet todennäköiset tulevat roolinsa jo pieninä:

Pienet uppiniskaiset pojat roikottavat kiväärejä, suikka pontevasti päänsä päällä valtaavat rynnäköillä bunkkerin, asettavat ilmatorjuntatykin paikoilleen, he leikkivät – – Sotaa, hehkuvat innosta ja kuumuudesta. Ja pienet vaaleahiuksiset tytöt – en halua väittää etteivät he leiki mukana, eivät hyökkää mukana – mutta pihan varjoisassa nurkassa seisoo – – nukenvaunu, johon nukkelapsi viedään lepäämään: Nuku hyvin, kukaan ei satuta sinua, sotilaat ovat varovaisia! Paljain jaloin, ravaavat kylätietä pitkin, jo varhain aamulla kiinnitetty kiireiseen päivän työhön, 12- ja 13-vuotiaat pojat tukevat äitiä kuin miehet. – Suurkaupungin kauppakadulla teini-ikäinen tyttö vie kahta pientä

⁹³ Knopp & Schlosshan, 2006, s. 294, 304, Knopp & Brauburger 2006, s. 324, 370–384.

⁹⁴ Eine hohe Stunde meines Lebens, *NS-Frauenwarte* 5/1944, s. 119.

⁹⁵ Vom Mütterdienst zum Familiendienst, von der Mütterschulung zur Müttererziehung, *NS-Frauenwarte* 5/1944, s. 116–117.

sisarusta kädestä pitäen, haluaa viedä heidät turvallisesti päiväkotiin ennen koulun alkua, koska äiti työskentelee tehtaalla – hän itse on pieni, järkevä taloudenhoitaja jo kymmenen vuoden ikäisenä. Katso, Führer, nämä ovat sinun kansasi lapset. – Koulun portti aukeaa, ja nuoret pursuavat ulos, nauraen, tönien toisiaan, jotkut heistä tarkoituksella, kaikilla suorat raajat, kirkkaat kasvot, terve nälkä kehossa, kukaan ei ole nälkiintynyt, kukaan ei ole liian laiha, masentunut, peloissaan, ketään ei ole työnnetty ulos turvallisesta maailmastaan... Jungzug⁹⁶ tulee marssien, uhmakkaita vanhoja taistelulauluja uhmakkaista nuorista suista – jos vain mekin olisimme sotilaita! Katso, Führer, tämä on sinun kansasi nuoriso!⁹⁷

Lehdistä havainnollistuu, kuinka huippuunsa militarisoituja yhteiskunnat olivat. *Kotiliedessä* sota tuli lasten leikkeihin asti, ja nämä puhuivat ”ryssistä” jo ennen kuin osasivat edes kunnolla puhua. *NS-Frauenwartesta* ilmenee samanlaisia piirteitä, uskollisuudenvala vannottiin Hitlerille 10-vuotiaana, ja rintamalta sotilaat kirjoittivat uhrautumisen ilosta. Saksalaiset nuoret olivat julkisen kuvan mukaan ”valmiita uhrautumaan”, mutta Knopp ja Ricarda Schlosshan huomauttavat, että eivät aina puhtaasta vakaumuksesta, vaan yksinkertaisesti vaihtoehtojen puutteesta.⁹⁸ Maille oli yhteistä se, että uhrivalmiuden piti kummuta kotikasvatuksesta ja nuorisojärjestöjen työstä, ja se, että sodan aikana vaadittiin jatkuvasti enemmän. Myös roolien vahva sukupuolittuminen näkyy molemmissa lehdissä. Saksalaiset lapset tosin joutuivat osallistumaan jopa taisteluihin – Suomessa ei koskaan menty niin pitkälle.

3.2 Työnteko / työteliäisyys

”Työnteon” tai ”työteliäisyyden” narratiivi koostuu sellaisista alakäsitteistä kuin ahkeruus, auttaminen, vastuu, kuri ja velvollisuus. Kaikkien oli sodan aikana tehtävä velvollisuutensa isänmaan puolesta, lasten työtä oli auttaa kotitöissä, osallistua talkoisiin ja vähän vanhempina työvelvollisuuteen tai työpalveluun. Tämä narratiivi painottui *Kotiliedessä*, sitä luotiin mainosten ja artikkelien, mutta myös lapsille suunnattujen sarjakuvien ja heidän omien palstojensa avulla.

”Monella on kesäloma, mutta laiskotella ei oo’ oikeutta! Hävetköön se, joka maalla makaa! Ulos töihin oikein olan takaa! Nyt on aika, jolloin joka kättä tarvitahan aivan välttämättä! – Murea,

⁹⁶ Jungvolkin termi, käsitti yleensä kolme *Jungenschaftia* (noin 10-15 Jungvolk-poikaa), marssimassa tässä oli siis noin 30 lasta.

⁹⁷ Dank der Mütter, *NS-Frauenwarte* 5/1941, s. 65.

⁹⁸ Knopp & Schlosshan 2006, s 252–253.

maukas, terveellinen Vaasan leipä vahvistaa ja panee ”puhtia työhön”.⁹⁹ Vaasan leivän ”Meidän lapset” -mainoskampanjan mainoksissa kuvattiin kesällä 1941 lapsia töissä heinäpellolla ja nostamassa perunoita. Vuoden 1944 kevättalvella taas vetivät mainosten lapset halkomottia, ja loppuvuodesta ihasteltiin talkootöistä ansaittuja ”prenikoita” heidän rinnassaan. Lasten ilmeet ovat iloisia, työnteon palkkionahan on maukasta leipää, jonka eteen on tehty itse töitä.

Kuten mainoksista ilmenee, kesälomat eivät olleet enää ”omia”. Taisteluun sotavuosien mittaan vaikeenevaa pulaa vastaan liitettiin myös lapset.¹⁰⁰ He osallistuivat maataloustöihin, vihannes- ja keräystalkoisiin, autoivat puutarhassa ja lähtivät kaupungista maalle töihin kesäksi. Vaikka lapset olivat tottuneet tekemään töitä pienestä pitäen, lisäsi sota-aika työtaakkaa valtavasti. Ihmisen arvo mitattiin hänen työkyvyssään.¹⁰¹ Jo ennen jatkosodan alkua kesäkuussa 1941 koululaisille ilmoitettiin, että he vapautuisivat koulusta toukokuun 21. päivänä ottaakseen osaa tulevan kesän maataloustuotantokamppailuun. Otsikkona tästä kertovassa jutussa huhtikuun 1941 *Kotiliedessä* oli innostavasti: ”Suunnitellaan ajoissa koululaisten kamppailua ensi kevään leivän puolesta”. Jutussa esiintynyt perheenäiti toteaa ”Niin, koululaiset ovat isänmaallisia ja innokkaita työhön.”¹⁰² Isänmaallisuus ja ”isänmaan puolesta tekeminen” rinnastetaankin usein lasten tekemään työhön.

Kesän 1941 alussa koululaisten työpalvelun suunnittelu oli vasta alkutekijöissään. Mallia siihen otettiin Saksasta, jossa sitä oli ”toteutettu menestyksellä jo monta kesää.”¹⁰³ Taisteluun leivän puolesta” piti käyttää kaikki vapaa työvoima, ajateltiin, että 15–19-vuotiaat voisivat osallistua varsinaiseen työpalveluun, ja ”Nuorimmat koululaiset voivat taas suorittaa kevyitä töitä, kuten apurehujen, marjojen ja sienien keruuta.” Töihin osallistumiselle ei ollut varsinaista alaikärajaa.¹⁰⁴ Nimimerkki Laila kertoo, kuinka ”Nuorison iskujoukoista on meillä puhuttu pitkän aikaa ja niistä täytyy äidin kertoa tosisatuja lapsille. Tuota pikaa on meidän pikkukaartikin muodostanut omat ”iskunsa”.¹⁰⁵ Äiti ompeli lapsille leijonan kuvalla varustetut käsivarsinauhat, ja vaikka ”— — Taisteluun, intti maanpuolustaja, syntynyt v. 1938” selitti, että hekin voivat osallistua maanpuolustukseen auttamalla kotiaskareissa, ja osallistumalla keräystalkoisiin ja maatalouskamppailuun. Nuorten Iskujoukot olivat Nuorten Talkoiden esimuoto, käytännössä tarkoituksena oli saada 12–17-vuotiaat nuoret yhteistuumiin maataloustöihin. Toimintaideana oli pisteiden ja merkkien keruuseen perustuva kesätyöhjelma, jonka kautta

⁹⁹ Mainos: Vaasan leipää, *Kotiliesi* 16/1941, s. 485.

¹⁰⁰ Esim. Kivimäki 2017.

¹⁰¹ Ormio 2001, s. 202–203.

¹⁰² Suunnitellaan ajoissa koululaisten kamppailua ensi kevään leivän puolesta, *Kotiliesi* 7/1941, s. 208–209, 235.

¹⁰³ Koulutyttöjen työ tuotantotaistelussa, *Kotiliesi* 9/1941, s. 309, jatkuu 314.

¹⁰⁴ Kirves & Näre 2010, s. 268.

¹⁰⁵ Saariston pienet ”iskut”, *Kotiliesi* 17/1941, s. 531.

nuoret oppisivat arvostamaan työntekoa.¹⁰⁶ Militarismista on osoitus sekin, että työ liitetään niin vahvasti maanpuolustukseen, ja esitetään lapsille tapana osallistua taisteluun isänmaan hyväksi.

Vuoden 1944 lehdistä huomaa, että järjestelmää on onnistuttu kehittämään. Nimimerkki Emäntä kirjoittaa, kuinka koululaisia on ollut apuna maalla jo monena kesänä, ”Kyllä nuoret jo tullessaan ymmärtävät, että heiltä isänmaa odottaa täyttä panosta. Nämä nykyiset kesät eivät ole leikin kesiä kellekään. Mitä ankarampaa työ, sitä ihanammalta tuntuvat pikku virkistystilaisuudet.”¹⁰⁷ Vuonna 1944 oli moni lapsi myös jo pysyvästi siirtynyt pommitusten alta kaupungista maaseudulle, jossa heille oli ”avautunut täysin uusi maailma. – Jätskibaarit ja melkein oma äitikin on kerrassaan unohtunut, kun maalaiskoulu ja talon yllättävät työt ovat riipaisseet heidät mukaansa.”¹⁰⁸ Töitä ei lopulta tehtykään enää pelkästään kesällä, vaan ympäri vuoden.

Ajatus siitä, kuinka ”– on ensi kesänä [1941] välttämätöntä saada jokainen neliömetri viljelyskelpoista maata tuottamaan kansallemme elintarvikkeita – on paikallaan, että nuori polvikin osallistuu puolestaan tähän valtavaan tuotantokamppailuun”¹⁰⁹ oli myös *Kotilieden* ja *Suomen Kuvalehden* järjestämien Lasten vihannestalkoiden taustalla. Osallistua saivat kaikki maaseudun yläkansakoulujen oppilaat, tarkoituksena oli kilpailun keinoin innostaa lapsia osallistumaan kesän viljelystoimintaan. Juttusarja alkoi huhtikuussa, ja sitä jatkettiin syksyille asti. Kilpailulle luotiin ”juoni”, seuraavassa jutussa kerrottiin, kuinka kilpailuun oli ilmoittautunut jo 2400 koulua, ja myöhemmin alettiin kuu-kausittain antaa lapsille viljelypalstojen hoito-ohjeita. Sodan alkaessa kesäkuussa julistettiin vihannestalkoiden silti jatkuvan: ”Suomen kansa on siitä tunnettu, että se juuri vaikeuksien hetkellä yrittää oikein olan takaa. – Tekin, vihannestalkoolaiset joutunette enemmän kuin koskaan osallistumaan aikaihmissen töihin, ennen kaikkea sadonkorjuuseen.”¹¹⁰ Syyskuussa vihannestalkoot tulivat ”voittoisaan loppuunsa”, vaikka kesä oli tuonut tullessaan sodan, kuivuuden ja tuholaiset. Mutta: ”Miten tekikään Saarijärven Paavo kun halla vei viljan; ei hän lannistunut, vaan kaivoi ojat kahta suuremmiksi”¹¹¹ lapsia muistutettiin vetoamalla kansanperinteen tuttuun hahmoon.

Lasten ja nuorten omasta talkoohengestä kertovat esimerkiksi ”Tyttöerien kerho” -osion kirjoitukset, joissa koulutyöt suunnittelevat innolla tulevan kesän töitä; ”Olimme täynnä pyhää intoa. – kesä

¹⁰⁶ Kirves & Näre 2010, s. 269–277.

¹⁰⁷ Valmistaudumme vastaanottamaan tilapäistä työapua, *Kotiliesi* 10/1944, s. 299.

¹⁰⁸ Elämän näyttäjä, *Kotiliesi* 14-15/1944, s. 428–429.

¹⁰⁹ Vihannestalkoot alkavat! Oletko sinä niissä mukana? *Kotiliesi* 9/1941, s. 302–303, 310.

¹¹⁰ Sodasta huolimatta vihannestalkoot jatkuvat, *Kotiliesi* 16/1941, s. 505.

¹¹¹ Vihannestalkoot voittoisaan loppuun, *Kotiliesi* 18/1941, s. 599.

tulee niin että soi! Ja silloin tästä on kyllä lähdettävä raivausleirille ihan ehdottomasti!”¹¹² Työnteosta annetaan idealisoitu kuva, ”Tahtoisin kerrankin tuntea, millaista on todellinen, järjestetty ruumiillinen työ. – – Ajatelkaa, kuinka suloisen väsyneet jäsenemme sitten ovat illalla, kun olemme koko päivän saaneet rehkiä ja ponnistella!” kertoo yksi tyttö. Toinen sanoo: ”Tahton tuntea palvelevani Suomen maata, Suomen multaa. Silloin vasta tuntisin jotakin todellista tekeväni.” Myös pieni alakoululainen kertoo isommille innokkaasti: ”– –me ollaan mukana niissä marjanpoimintakilpailuissa ja me saadaan niistä oikein semmoiset palkinnotkin ja se on hurjan jännää kaikki”. Myöhemmin, vuonna 1944, samalla palstalla nimimerkki Elli kirjoittaa pikkusiskolleen ”Siihen aikaan kun minä olin sinun ikäisesi, kuului sanonta tähän vuodenaikaan: alkaa kesäloma. Nyt emme osaa kaivata varsinaista lomaa – – kaipaamme vain vaihtelua työhön. Sitä vaihtelua saamme maatöissä, taloustöissä, työpalveluleireillä ja lotta-, apusisar- tai sotilaskomennuksella.”¹¹³

Marjanpoiminta oli yksi lasten ja nuorten keräystalkoiden laji. Talkoita järjestettiin sodan aikana joka kesä ja syksy. Kilpailulajeja olivat esimerkiksi sienten, luiden, jätepuun ja lääkekasvien keräys. Tämäkin kuvataan lasten mahdollisuudeksi osallistua taisteluun: ”kannustaa jokaista tyttöä ja poikaa työhön erikoisesti myös halu saada olla omalla tahollaan työssä mukana tänä vapaan Suomen suurena luomishetkenä”.¹¹⁴ Samaa kuvaa luotiin myös lapsille suunnatuissa sarjakuvissa. Koska *Kotilieden* tutut kukkohahmot Kieku ja Kaiku olivat ”lähteneet sotaan kuten kaikki reippaat pojat”, olivat heidän sijaisinaan hetken Matti ja Maija. He seikkailivat maalla vaarin luona, jossa ”– – he auttavat pellolla ja puutarhassa ja keittiössä ja se onkin ihan yhtä tärkeitä kuin sotilaitten työ.”¹¹⁵ Kieku ja Kaiku kuitenkin lopulta ”palaavat kotirintamalle”, jossa he ”– – vielä viime hetkessä yrittävät ehtiä ottamaan osaa syksyn keruukamppailuun.”¹¹⁶ Samat teemat jatkuvat vuonna 1944, Kieku ja Kaiku ovat esimerkiksi ”talkootöissä kasvitarhassa.”

Työnteon yhtenä tärkeänä ominaisuutena esitetään myös lasten ja nuorten luonteenlaadun kehittäminen. Erkki Kujalan tutkimuksessa myöhemmin lapsuuttaan muistelleet toteavat, että jo hyvin nuorena miesten töihin joutuessa oli pakko oppia kärsivällisyyttä, kekseliäisyyttä ja yhteistyötä.¹¹⁷ Agronomi Rauha Hakola kirjoittaa, ”Kukapa meistä ei olisi joutunut seuraamaan, miten kiinteällä harrastuksella kerholainen saattaa eläytyä viljelyspalstaansa tai hoivaamaan nimikoikseen uskottuja kotieläimiä.

¹¹² Suomi vetoaa sinuun, *Kotiliesi* 11/1941, s. 374.

¹¹³ Sisar kulta! *Kotiliesi* 11/1944, s. 322.

¹¹⁴ Marjoja, sieniä, risuja: Talkoolaiset keräävät tänä kesänä, *Kotiliesi* 16/1941, s. 504.

¹¹⁵ Sarjakuva: Matti ja Maija maatalouskamppailussa, *Kotiliesi* 18/1941, takakannen sisäsivu.

¹¹⁶ Sarjakuva: Kieku ja Kaiku: Possun myöhästynyt risunkeruukamppailu, *Kotiliesi* 22/1941, takakannen sisäsivu.

¹¹⁷ Kujala 2009, s. 28–29.

Tällaisella omatoimisella yritteliäisyydellä on varhaisnuorisoomme kauaskantoinen vaikutus nimenomaan kasvatuksellisessa mielessä – ”.¹¹⁸ Nimimerkki Eleonora pohtii, kuinka ”Lapsen totuttaminen työhön alkaa oikeastaan jo hyvin aikaisin, melkein samoihin aikoihin kuin käveleminen ja puhuminen.”¹¹⁹ Työnteko on hänestä ”erinomaista työ- ja luonteenkasvatusta ja terveydenhoitoa” ja ”todellinen kiinnekohta itse isänmaahan.”

NS-Frauenwartessa lapsiin kohdistuvaa työnteon narratiivia rakennetaan *Kotilieteen* verrattuna paljon epäsuoremmin. Varsinaisen työnteon odotukset kohdistetaan vasta vanhempiin tyttöihin ja naisiin, mutta kuitenkin annetaan myös ymmärtää, että lapsilla on omat velvollisuutensa. Tämä ei välttämättä johdu siitä, etteikö lasten olisi odotettu osallistuvan esimerkiksi kotitöihin samalla tavalla kuin Suomessa, vaan todennäköisesti siitä, että lasten ”työt” tehtiin enemmän puolueen nuorisojärjestöjen piirissä. Sen kautta lapset osallistuiivatkin erilaisiin keräyksiin, esimerkiksi *Winterhilfswerk*-kampanjaan, jossa he kiersivät keräämässä rahaa vähäosaisille. Sodan aikana kolkkapojat ja jungmädelit keräsivät myös teeyrttejä ja lääkekasveja, poimivat hedelmiä, sieniä, marjoja, pähkinöitä, paperia, metallia, lasia, nahkaa, luita, ja jopa hiuksia.¹²⁰ Lapset mainitaan tässä yhteydessä lähinnä sivulauseissa, esimerkiksi kuvataan, kuinka naiset keskustelevat lapsistaan kehuen ”heidän innokkuuttaan ja vastuullisuuttaan kaikkia pieniä ja suuria tehtäviä kohtaan.”¹²¹

Yleisellä tasolla kuvataan usein, kuinka saksalaiset ovat ”Ahkera ja kurissa pysyvä kansa”, kuten vuoden 1941 elokuun numeron eräs otsikko kertoo. Samassa jutussa kerrotaan, kuinka äidit ja tyttäret työskentelevät tehtaissa valmistaen aseita puolisoilleen, isilleen ja sulhasilleen. He ”pitävät karkeita työvaatteita ja heidän kätensä ovat kovettuneet.”¹²² Myös Saksassa työtä tehtiin nimenomaan ”kunnialpalveluna” (saks. *Ehrendienst*) maata kohtaan. Sielläkin vallitsi sodan aikana yleinen työvelvollisuus, joka kosketti 18-vuotiaita ja vanhempia. Ei siis varsinaisesti lapsia, mutta vuoden 1941 syyskuun numerossa oleva juttu kuvaa sitä henkeä, jossa työtä tehtiin. Siinä vanhemmat ja tädit voivattelevat, ”Voi lapsiraukkoja, mitä olette saaneet irti nuoruudestanne?”, ja nuoret vastaavat ”Paljon enemmän kuin mitä vanhempamme ja tätimme ikinä!”.¹²³ Kirjoittaja Ingrid Binne toteaaakin, että ilmeisesti tyttöjen nuorisojärjestö BDM ja työvelvollisuus ovat valinneet oikean suunnan. Nuoret tytöt ovat kasvaneet ihmisiksi, jotka ”tietoisesti kokevat ajan suuruuden”, minkä kautta ”tahto auttaa ja tehdä

¹¹⁸ Omatoimisuudelle tulevana kesänä lisää vauhtia! *Kotiliesi* 6/1944, s. 170–171.

¹¹⁹ Meidän lapset puutarhassa, *Kotiliesi* 9/1944, s. 268–269.

¹²⁰ Knopp & Schlosshan 2006, s. 252–253.

¹²¹ Wandlungen, *NS-Frauenwarte* 1/1944, s. 59, jatkuu 63.

¹²² Ein Volk in Fleiß und Disziplin, *NS-Frauenwarte* 3/1941, s. 37.

¹²³ Ehrendienst and der Nation, *NS-Frauenwarte* 6/1941, s. 84, 95.

uhrauksia kasvaa heissä”. Tyttöjä, yleensä 17 tai 18 vuoden iästä ylöspäin, värvättiin myös jatkuvasti vapaaehtoisin tehtäviin, esimerkiksi naisjärjestön eri projekteihin, kotiapulaisiksi, sosiaalihuollon tehtäviin ja Punaisen ristin sairaanhoitajiksi. Kun poikien työtä oli tulla sotilaiksi, tyttöjen piti tukea sotaponnisteluja muissa yhteiskuntaa tukevissa ammateissa. Lehdestä ilmenee, että sodan edetessä heiltä odotettiin enemmän myös käytännön sotatöihin osallistumista, he työskentelivät paitsi tehtaissa ja maatiloilla, myös esimerkiksi rautatieasemilla ja rintamalla rakentaen puolustuslinjaa länteen. 1944 määrättiin kaikki yli 15-vuotiaat pojat ja yli 16-vuotiaat tytöt rankkoihin vallitustöihin länsirintamalle amerikkalaisten lähestyessä.¹²⁴

Maaseudun työ ja tulevaisuuden ”leivän turvaaminen” olivat tärkeässä asemassa lasten ja nuorten työssä myös Saksassa, kuten aiempi *Kotilieden* viittaus koululaistalkoisiin kertoo. Vuoden 1941 elokuun lehdessä kerrotaan, kuinka Hitler Jugendin, NS-Frauenschaftin ja Reichsarbeitsdienstin (suom. *Valtakunnan työnvälityspalvelun*) nuorisoryhmät olivat sadonkorjuuapuna Warthelandissa, nykyisen Puolan alueella. Tehtävänä oli sadonkorjuuavun ohella viedä ”– pala Saksaa, saksalaista elämäntapaa, saksalaista laulua, saksalaista työtä”¹²⁵ näille vallattujen alueiden maataloille. Eräs maataloustöihin osallistunut tyttö kertoo, kuinka hän päivä päivältä kotiutui paremmin, kuinka ”työstä tuli rakkaampi ja rakkaampi”, ja kuinka hänessä heräsi into päästä maanviljelijän vaimoksi. Lomalla tehty sadonkorjuutyö oli hänelle ”todellista lepoa”. Maataloustyötä yleisestikin ihannoidaan lehdissä, ja erityisesti maalaisemäntien työtä saksalaisten leivän turvaajina korostetaan. BDM-tytöt osallistuivat lisäksi Warthelandissa koti- ja maataloustöiden lisäksi myös esimerkiksi karkotettujen puolalaisten kotien siivoamiseen niihin muuttavia etnisiä saksalaisia varten.¹²⁶

Saksassa kaupungeja pommitettiin sodan aikana massiivisesti.¹²⁷ Varsinaista evakuointioperaatiota ei kuitenkaan suoritettu, vaan sitä hoitivat eri järjestöjen vapaaehtoiset ”Kinderlandsverschickung”-projektin kautta. Sen tavoitteena oli suojella lapsia ja nuoria sodan aiheuttamilta vahingoilta lähettämällä heitä turvaan ilmahyökkäysten alaisista kaupungeista maalle esimerkiksi sukulaisten ja muiden vapaaehtoisten luo, tilapäisiin majoituskeskuksiin tai KLV-leireille.¹²⁸ Jutussa, jossa ohjeistetaan kaupungeista paenneita uudelleensijoitettuja perheitä sopeutumaan maalaiselämään, kuvataan myös maaseudun töiden kasvattavaa vaikutusta lapseen. Maanviljelijä-äidillä on paljon vähemmän aikaa viettää lastensa kanssa kuin kaupunkilaisäidillä, mutta maatilalla se ei haittaa, koska siellä ”äiti ei ole

¹²⁴ Knopp & Schlosshan 2006, s. 316.

¹²⁵ Erntehilfe der Jugendgruppen im Wartheland, *NS-Frauenwarte* 3/1941, s. 33–35.

¹²⁶ Knopp & Schlosshan 2006, s. 266–267, Pine 1996, s. 92.

¹²⁷ Friedrich 2005, s. 56. Uhrien lukumäärä tutkimuksessa vaihtelee 420 000 ja 570 000 välillä.

¹²⁸ Stargardt 2005, s. 102–104.

ainoa kasvattaja, eikä isä, vaan enemmänkin koko maatilan aktiivinen maailma”.¹²⁹ Kasvatus ei ole ihmisen, vaan luonnon ja työn tehtävä. Lapset kasvavat ”– – terveemmiksi, itsenäistyvät aiemmin ja löytävät tiensä elämässä helpommin.” Vuoden 1944 maaliskuun lehdessä kerrotaan maaseudun kyliin perustetuista lastenryhmistä, joiden jäseniä 90% kylän 6-10 -vuotiasta lapsista ovat. Kuvataan, kuinka ”– – lapset ovat iloisia, kun he saavat laulaa ja leikkiä yhdessä, vaeltaa ja kertoa tarinoita, kun he voivat käyttää pienet voimansa ajan suuriin tehtäviin keräilemällä ja auttamalla sadonkorjuussa.”¹³⁰

Keskeisintä molemmissa maissa oli siis isänmaan vuoksi tehty työ, joka piti suorittaa ahkerasti ja hyvillä mielin. Erityisesti maaseudun työt ja ”leivän turvaaminen” koettiin tärkeäksi, ja molemmissa maissa koululaiset työskentelivät kesät, ja lopulta jopa koko vuoden, poissa kotoa. Erilaiset keräystalkoot korostuivat, ja sodan edetessä työtaakka lisääntyi entisestään.

3.3 Tulevaisuuden toivot

Tulevaisuuden toivojen narratiivilla tarkoitan sitä, kuinka lapsiin kohdistuneet odotukset eivät koskeneet vain käsillä olevaa sota-aikaa, vaan ulottuivat myös tulevaisuuteen. Lapset paitsi loivat toivoa sotaikäyville vanhemmilleen ja koko yhteiskunnalle, nähtiin heidät myös ”isänmaan” rakentajina, jotka piti kasvattaa valmiiksi tehtävänsä varten. Tämä narratiivi on hyvin keskeinen ja näkyvä molemmissa lehdissä, ja siihen yhdistyy monia samoja teemoja.

Kotiliedessä alkuvuosi 1941 antaa näkökulmaa siihen, miten sodanjälkeisessä maailmassa suhtauduttaisiin lapsiin. Oli ymmärretty, että ”– – isänmaan itsenäisyys vaatii kasvavaa suojaa – enemmän poikia ja enemmän tyttäriä.”¹³¹, kuten kansanedustaja Janne Koivuranta huomauttaa, ja laskevaan syntyvyyteen oli alettu kiinnittää huomiota. Siksi myös yhteiskunnan rooli kasvattajien ja ”huomispäivän Suomen kansan”¹³² tukijana oli korostunut entisestään. Oli saatava aikaan ”täydellinen mielenmuutos lapsikysymyksessä”. Kun aiemmin vähälapsiset perheet olivat olleet järkevän valinta, niin nyt ”Yleinen mielipide – – tuomitsee – – jyrkästi lapsettomuuden ja vähälapsisuuden vaatien isänmaalle jokaista uutta elämää melkein missä oloissa hyvänsä.”¹³³ *Kotiliesi* otti tunnuslauseekseen ”Enemmän lapsia Suomelle”, ja sen sivuilla oli paljon kirjoituksia aiheesta niin virkamiesten, lääkärin kuin tavallisten perheenäitienkin kynistä. Väestönkasvun merkitystä voitiin tohtori Elsa Haavion

¹²⁹ Wie können Stadtleute beim Bauer heimisch werden? *NS-Frauenwarte* 11/1944, s. 36.

¹³⁰ Umgang mit Kinder macht froh! *NS-Frauenwarte* 5/1944, s. 132.

¹³¹ Elintilaa lapsirikkaille perheille, *Kotiliesi* 4/1941, s. 106–107.

¹³² Pääkirjoitus, *Kotiliesi* 9/1941, s. 283.

¹³³ Enemmän lapsia Suomelle, *Kotiliesi* 3/1941, s. 78.

mukaan perustella ”maanpuolustuksellisilla, kansantaloudellisilla ja – ennen kaikkea – inhimillisillä syillä.”, sillä ”Nykyisinhän taistellaan elintilasta.”¹³⁴ Sodan aikana lapset ja vanhemmat nähtiinkin osana sukupolvien ketjua, ja kriisiaikoina oli turvattava myös uusien sukupolvien tulevaisuus kiinnittämällä huomiota kansan fyysiseen jatkuvuuteen.¹³⁵

Sodan alettua samankaltainen retoriikka kiihtyi entisestään. ”Ties kuinka kauan kuitenkin vielä olisi saatu keskustella asiasta pääsemättä siinä puheita pitemmälle, ellei sota olisi osoittanut, miten vaarallisia pulmia aiheutuu siitä, että meitä on niin vähän. – – väestön riipeä kasvu on välttämätön, jos aiomme sodan jälkeisessä maailmassa ”pysyä kärryillä” ja pitää kurssia taloudellisesti ja sivistyksellisesti edistyvänä, vapaana kansakuntana.”¹³⁶ Mandi Hannula kirjoitti tammikuussa 1944. Sodan aikana lähtivätkin liikkeelle monet lapsiperheiden asemaa parantamaan tarkoitettut toimet, jotka kertovat siitä, kuinka tosissaan asia otettiin. ”Väestöasian tarkoituksena on herättää ihmiset näkemään, että väestö, lapset, ovat kansakunnan kallein aarre” Haavio kiteyttää.¹³⁷ Toisaalta sosiaalipoliittisten uudistusten taustalla oli myös ajatus siitä, että lapset olisivat tulevaisuuden uudet kansalaiset, joiden ”laatu oli yhtä tärkeä kuin määrä”.¹³⁸ Toivo Pekkanen rinnastaa taistelevat isät ja lapset kypsiin vehnätähkiin, jotka kaatuvat, jotta ”– – te, heidän jälkeläisensä, saisitte puida heidän ajatustensa ja tekojensa sadon aittoihinne.” Kaatunut isä jäi elämään lapsissaan: ”– – maahan kätkeyty jyvä elää uudelleen moninkertaisena niissä kymmenessä jyvässä, jotka kypsyivät sen kasvattamassa korressa.”¹³⁹

Tulevaisuus ei kuitenkaan ainakaan Haavion jutun ”Miten on todella syntyneisyyden laita” mukaan näyttänyt kovin valoisa: ”Kun lapsia on 1930-luvulla ja 1940-luvun alkuvuosina syntynyt vähän, heidän ikäluokkiensa jäsenmäärää emme enää millään voi lisätä – – yhtään sotilasta lisää emme voi äkkiä polkea maasta, koska he eivät ole syntyneet; maanpuolustajiemme joukko armottomasti kutistuu. Ja vähälukuisena tämä polvi tulee elämään ja työskentelemään isänmaan hyväksi koko elinajansa. – –.”¹⁴⁰ Kemppaisen mukaan sotilaiden näkeminen ”poikina” ei ollut kaiken kattavaa, mutta päinvastoin poikien näkeminen sotilaina oli. Lasten määrä vaikuttaisi suoraan tulevaisuuden armeijaan – taustalla oli ”Suomi on aina joutunut sotimaan” -ajatusmalli.¹⁴¹ Lapsirikas perhe oli ihanne, otsikoita kuten ”Kolme polvea sepänemäntiä ja 19 lapsen äiti” näkyi usein. Toisessa kirjoituksessaan

¹³⁴ Kasvava kansa vaiko surkastuva? *Kotiliesi* 6/1941, s. 170–171, 196.

¹³⁵ Kemppainen 2006, s. 163–167.

¹³⁶ Miten valtio suhtautuu nyt perheeseen, *Kotiliesi* 1/1944, s. 10–11, 28.

¹³⁷ Korpiäidin väestökysymys uudelleen, *Kotiliesi* 14-15/1944, s. 455.

¹³⁸ Kemppainen 2006, s. 170–173.

¹³⁹ Ellei vehnänjyvä kuole, *Kotiliesi* 23/1941, s. 760.

¹⁴⁰ Miten todella on syntyneisyyden laita? *Kotiliesi* 9/1944, s. 262–263.

¹⁴¹ Kemppainen 2006, s. 169–173.

Haavio kysyy: ”Kuka viljelee pellot, ellei maalaiskodeissa ole lapsia astumaan vuorollaan isien jälkiä?”¹⁴² Hänen mukaansa perheisiin piti saada vähintään kuusi lasta, nelilapsinen perhe oli ”minimi-perhe”. Ihannemäärä oli tuttu natsien perhepolitiikasta. Monilapsisessa perheessä sisarukset voisivat huolehtia toisistaan, ja vartuttuaan auttaa vanhempia töissä. ”Antakaa poikienkin seurata vauvan kehitystä ja vaalia häntä, heistähän tulevat ensi polven perheenisät”¹⁴³ kirjoitti G. Modeen.

Tulevien ”Suomen perillisten” tuli olla ennen kaikkia terveitä. Lapsille annettiin paljon urheiluohjeita, esimerkiksi Anja Meri kirjoittaa Tyttöjen kerho -palstalla: ”Hyppynuora – mikä korvaamaton ja käytännöllinen kumppani matkallasi tiellä terveyteen ja kauneuteen!”¹⁴⁴. Heidän piti kuitenkin olla myös sivistyneitä. Jos lapset eivät päässeet sodan takia kouluun, tuli silti ”ottaa kirjat ja kynät esille ainakin äidin koulussa”, koska ”uudistuva Suomi tarvitsee kehittyviä kansalaisia”.¹⁴⁵ Kouluneuvos Aino Voipio peräänkuulutti myös kotisivistystä: ”– kotisivistyksen kohottaminen oikeaan arvoonsa on oleva isänmaallisen jälleenrakennustyömme kaikkein tärkeimpiä tehtäviä.”¹⁴⁶

Vanhempien ajateltiin rakastavan lapsiaan, mutta olevan valmiit luopumaan heistä isänmaan edun vuoksi. Sota-ajan lapset eivät olleet ensi sijassa vanhempiensa lapsia, vaan heistä oli tarkoitus kasvaa isien työn ja taistelun jatkajia, joille äiti kotona välitti kansakunnan tärkeimmät arvot.¹⁴⁷ Katri Bergholm taas painottaa, kuinka ” ”Me tarvitsemme koteja, missä asuu ja kasvaa syvä ja vastuuntuntoinen isänmaallinen mieli – ”.¹⁴⁸ Äidin velvollisuus oli ”istuttaa lapsensa sydämeen sen hengen, joka kerran täysikäistä kansalaista, niin miestä kuin naista, innoittaa ja elähdyttää.” Lehtori J. W. Wainion mukaan, hyvällä kodilla ei ole mitään tekemistä sivistyksen tai varallisuuden kanssa, vaan siltä vaaditaan ”valoa, lämpöä, puhtautta, iloa, rakkautta – – elämää”.¹⁴⁹ Silloin uudesta sukupolvesta kasvaa ”– – parempi kuin me, jalompi kuin me, ruumiillisesti ja henkisesti korkeammalla tasolla liikkuva kuin me.” Hän kuvaa lapsia ”jalokivinä”, joilla ei saa leikkiä kuin maantien hiekalla. Valokeilan pitää suuntautua ”– – siihen olentoon, jonka on huomispäivä ja tulevaisuus – lapseen.”

Lapsille Suomessa jo sodan aikana nimetyt tehtävät olivat siis moninaiset, heidät tuli valmistaa tulevaisuuden valtionrakentajiksi, maanpuolustajiksi, työntekijöiksi, isiksi ja äideiksi. Isoäiti kiteyttää:

¹⁴² Miksi lapsirikkaita perheitä tarvitaan, *Kotiliesi* 10/1944, s. 302–303.

¹⁴³ Kuvateksti, Sota-ajan lapset, *Kotiliesi* 20/1941, s. 618–619.

¹⁴⁴ Hyvä leikkiveri, *Kotiliesi* 13/1941, s. 424.

¹⁴⁵ Opin sauna lämpiää, *Kotiliesi* 20/1941, s. 617.

¹⁴⁶ Kotisivistyksemme parhaat esikuvat ovat suomalaisia, *Kotiliesi* 1/1944, s. 4–5, 30.

¹⁴⁷ Kempainen 2006, s. 163–173.

¹⁴⁸ Meillä ei ole varaa, *Kotiliesi* 21/1944, s. 620.

¹⁴⁹ Koti ja kodin lapsi, *Kotiliesi* 3/1944, s. 78.

”Meidän on ennen kaikkea huolehdittava siitä, että tässä maassa kasvaa uusi, terve polvi, jolle järjettämme mahdollisimman suotuisat elämisen mahdollisuudet raskaissakin vaiheissa, sillä he ovat olleet aina ja nyt ovat monin verroin enemmän kuin ennen, tärkein kansallisomaisuutemme.”¹⁵⁰ Itsenäisyys ja vapaus oli lunastettu nimenomaan lapsia varten, joten heillä oli velvollisuus säilyttää se. Antaessaan äideille Vapaudenristin 1943 marsalkka Mannerheim lausui: ”Olkoon se tulevillekin sukupolville tunnuskuvana äidin pyhästä kutsumuksesta kasvattaa tämän kansan lapsiin palava vapaudentahto, joka ikuisiksi ajoiksi on turvaava maallemme kalliisti lunastetun itsenäisyyden ja kansallemme sisäisen suuruuden.”¹⁵¹

NS-Frauenwartesta nousi esille monia samankaltaisia teemoja. Täytyy kuitenkin huomioida, että kansallissosialistisessa Saksassa tulevaisuus ylipäättään näyttäytyi erilaisena kuin Suomessa. Saksassa – ainakin *NS-Frauenwarten* antaman kuvan mukaan – uskottiin vahvasti voittoon sodassa, jonka jälkeen Suur-Saksa olisi Euroopan johtava valta, ja saisi alkaa rakentaa tulevaisuutta oman mielensä mukaan. Tätä tulevaisuutta oli alettu valmistella natsien valtaannoususta 1933 lähtien, ja sodan aikana samat ideaalit olivat voimassa, jolleivat jopa entistä vahvempina. Alexandra Operi-Kohl kiteyttää runossaan ”Dem Führer”: ”Hänen työnsä jää elämään lapsissa, he ovat voiton merkitys suuressa taistelussa.”¹⁵² Jokainen saksalainen oli vain ”– silta esi-isän ja pojanpojan välillä – silta elämän, kuoleman ja tulevan elämän välissä!”¹⁵³ Lapset olivat ensisijaisesti kansakunnan jatkuvuuden takaajia. ”Äitien sylissä lepää valtakunnan ikuisuus”¹⁵⁴, kuten vuoden 1944 kansikuvan kuvatekstissä lukee.

Lapset olivat myös Saksassa taistelun motivaattori: taistelusta tuli henkilökohtainen, kuten yksi sotilas kuvaa kirjeessään, koska tulevaisuus, josta taisteltiin ei ollut häntä itseään, vaan hänen neljää lastaan varten.¹⁵⁵ Jälleen käytettiin viljavertauskuvaa, esimerkiksi Anna Hilsin runossa ”Sommer im Krieg” äiti katsoo pientä lastaan ja muistellen tämän kaatunutta sankari-isää toteaa, että lapsi on tämän ”Lebenskorn”, elämän viljanjyvä. Äiti lupaa pitää huolta tästä ”nuoresta verestä”, ja kun jyvistä joskus kasvaa ”leipää”, on Saksan tulevaisuus turvattu.¹⁵⁶ Vuoden 1941 viimeisessä lehdessä kerrotaan tarina harmaasta illasta ja hiljaisesta kadusta, jolla ei kulje muita kuin pieni tyttö, joka pitää työläisisäänsä kädestä. Pian he kohtaavat kotiin lomalle palanneen sotilaan. Miehet alkavat vaihtaa kuulumisia, tyttö kulkee heidän keskellään pitäen molempia kädestä. Jutussa kuvataan, kuinka ”Katu

¹⁵⁰ Miten otan hänet vastaan? *Kotiliesi* 20/1944, s. 588, jatkuu 605.

¹⁵¹ Suomen puhtaan asian puolesta, *Kotiliesi* 16/1944, s. 453.

¹⁵² Dem Führer, *NS-Frauenwarte* 3/1941, s. 35.

¹⁵³ Kriegsweihnacht 1941, *NS-Frauenwarte* 11/1941, s. 162.

¹⁵⁴ Kansikuvan kuvateksti: ”In ihrem Schoße ruht des Reiches Ewigkeit” *NS-Frauenwarte* 2/1944.

¹⁵⁵ Lebenskameradschaft in der Bewährung, *NS-Frauenwarte* 8/1944, s. 4.

¹⁵⁶ Sommer im Krieg, 3/1941, *NS-Frauenwarte* s. 34–35.

ei ollut enää kuollut, ilta ei ollut enää harmaa. – – Kyllä, koko rikas elämä on yhtäkkiä palannut kapealle kujalle! Työläinen, sotilas ja heidän keskellään lapsi. – – Ja kaiken yläpuolella lapsen kirkas nauru, jonka onnellisuuden takaamiseksi ruuvipenkkiä ja kivääriä pitelevistä nyrkeistä on tullut niin kovia ja määrätietoisia.”¹⁵⁷

”Biologinen sodakäynti” oli jopa tärkeämpää kuin sotilaallinen, oli luonnonlaki, että ikääntyvien kansojen tuli luovuttaa elintilaa (saks. *Lebensraum*) kasvaville kansoille.¹⁵⁸ Heinz Schwaibold kirjoitti vuoden 1941 lopulla, kuinka “Hetimit alusta alkaen kansallissosialismi näki perheen perustana ja varminpana takaajana kansamme tulevaisuudelle, ja alkoi toimia turvatakseen ja säilyttääkseen perheen ja huolehtiakseen äidistä ja lapsesta sellaisella tavalla, mitä mikään niin kutsuista edistyksellisistä demokratioista ei voi tarjota.”¹⁵⁹ Perhe oli *Volkskörperin*, kansan ruumiin, ”ydinsolu”, jota piti suojata kaikilta haitallisilta vaikutteilta. Schwaiboldin mukaan haitallisista oli juutalaisuus, joka myös ”yrittää saavuttaa rikollisia tavoitteitaan sodan keinoin”. Jutun mukaan ”– – jokaisen keltaisen Davidin tähden pitäisi muistuttaa meitä siitä, että vaara ei ole vielä ohi.” Verensuojelu ja rodullinen puhtaus olivat natsien perhepolitiikan peruspilareita, juutalaisista luotiin lähinnä viholliskuvaa poliittisissa pääkirjoituksissa. Juutalaislasten kohtalo sodassa oli yhtä ankara kuin aikuisten, heiltä kiellettiin koulunkäynti, heitä koskivat samat perusoikeuksien rajoitukset kuin vanhempia, ja lopulta suuri osa päätyi keskitysleireille.¹⁶⁰

Samalla tavoin kuin Suomessa, pidettiin lasten määrää Saksassa siis äärimmäisen tärkeänä, erityisesti sodan edetessä. Vuoden 1944 äitienpäivännumerossa oli hyvin kuvaava otsikko: ”Äidit te kannatte isänmaata.”¹⁶¹ Jutussa todettiin, että vaikka pommitukset ja lasten saaminen tuntuvat vastakkaisilta asioilta, tarvitaan lapsia yhä enemmän, erityisesti sodan vakavuuden lisääntyessä. ”Ne, jotka syntyvät tänään, ovat huomisen tukipilareita”. Perheiden, ja nimenomaan äitien, vastuuta näiden ”tulevaisuuden miesten ja naisten” kasvatuksesta korostettiin, samalla tavalla kuin *Kotiliedessäkin*, vaikka siinä käytettiinkin enemmän termiä ”kodin vastuu”. Tämä välittyi hyvin tohtori Hertha Ohlingin kirjoituksessa ”Alltag und Feier” (suom. arki ja juhla) vuoden 1941 lopusta:

Valtion suuri maailma rakentuu perheen pienestä maailmasta: pienistä siemenistä, joita vanhemmat – äiti ennen kaikkea! – kylvävät lapsen sieluun, kasvaa meidän

¹⁵⁷ Arbeiter, Soldat und Kind, 12/1941, *NS-Frauenwarte* s. 178.

¹⁵⁸ Ein Lebenskampf den die deutschen Frauen entscheiden, *NS-Frauenwarte* 2/1944, s. 72.

¹⁵⁹ So wollen sie uns vernichten, *NS-Frauenwarte* 10/1941, s. 144.

¹⁶⁰ Hilberg 2000, s. 321–323.

¹⁶¹ Mütter ihr tragt das Vaterland, *NS-Frauenwarte* 5/1944, s. 115.

*saksalaisen nuorisomme asenne ja niin ollen tulevaisuutemme miesten ja naisten asenne. Siksi, arjessa ja juhlassa, saksalainen perhe on ”pyhä alkukantainen maaperä [heilige Urgrund]”, viljelymaa, joka pitää sisällään tulevien hedelmien voiman. Ja tällä maaperällä määritetään kansamme kohtalo, jopa kaukaisimmassa tulevaisuudessa. Kansa on sellainen, millaisia sen perheet ovat!*¹⁶²

Myös *NS-Frauenwartessa* huomaa selvästi, että lasten terveyttä pidettiin tärkeänä asiana. Pieniä kokemuksia lastemme kanssa -palstalla Lotte Tropsch kuvaa, kuinka hän oli ollut päiväkotilasten kanssa keräämässä kukkia. Aina välillä joku hänen ”pienistä lampaistaan” katosi varjoihin, jolloin tämä komennettiin heti takaisin aurinkoon. Pieni poika nimeltä Hansi kysyi, miksi hänen täytyi aina seistä auringonvalossa. Tropsch oli vastannut, että ”– koska se on terveellistä, ja siitä saa hienon rusketuksen.”¹⁶³ Rusketus oli ilmeisesti selkein ulkoinen terveyden merkki, koska sitä korostetaan muissakin jutuissa. Myös lehdessä ilmestyneissä Nivea-mainoksissa sloganina oli ”Schön braun mit NIVEA CREME”. Mainoksessa vaimo kirjoittaa miehelleen, ja kertoo, kuinka hän ja pikku Heidi nauttivat auringosta ja kuinka tämä ei ole enää ”kalpeanaama”.¹⁶⁴ Ihanteena oli ”Terve äiti, terveet lapset kansallissosialistisessa valtiossa, joka huolehtii kansanterveydestä ja rodun puhtaudesta”.¹⁶⁵

Kansallissosialistisella johdolla oli myös tarkat suunnitelmat sen varalle, miten lapsista koulutettaisiin tulevia johtajia maalle. Artikkelissa ”Yhteisökasvatuksen merkityksestä” käsitellään vanhempien ennakkoluuloja Adolf Hitler -kouluja ja Napoloita kohtaan. Siinä lainataan Hitlerin puhetta vuodelta 1940, jossa hän oli todennut, että näiden koulutuslaitosten kautta ”olemme luoneet suuria mahdollisuuksia rakentaa tätä valtiota, joissa ihmiset määrittelevät suuntaviivat sen johtamiselle alhaalta ylöspäin.”¹⁶⁶ Näissä kouluissa ”Ennen kaikkea, elämää rakennetaan tulevaisuutta varten.” Painotettiin, että mistä vain sosiaalisesta taustasta voisi päästä kouluun, kunhan oli tarpeeksi fyysisesti, psyykkisesti ja älyllisesti kykenevä. Ennakkoluulojen lievittämiseksi todettiin, että koulutus ei vaikuttaisi perinteisiin perhearvoihin, vaan päinvastoin tarjosi vain ”lahjakkaille” mahdollisuuden kehittyä. Jos Hitlerin valtakunta olisi pysynyt pystyssä muutaman vuoden pidempään, olisivat ensimmäiset eliittikoululaiset nousseet valta-asemiin. Siinä vaiheessa tosin oli jo selvinnyt, että koulujen lupaama ”yhteisökasvatus” tarkoitti lähinnä rotuoppia, sotaharjoituksia ja maastoharjoitusta. Suurin osa

¹⁶² Alltag und Feier, *NS-Frauenwarte* 10/1941, s. 145–146.

¹⁶³ Pieniä kokemuksia lastemme kanssa, *NS-Frauenwarte* 8/1944, s. 4.

¹⁶⁴ Mainos: Nivea Creme, *NS-Frauenwarte* 4/1941, s. 63. Sama mainos ilmestyi myös käännettynä *Kotiliedessä*.

¹⁶⁵ Die Frau im lebensfeindlichen “Sowjetparadies”, *NS-Frauenwarte* 3/1941, s. 38–39.

¹⁶⁶ Vom Sinn der Gemeinschaftserziehung, *NS-Frauenwarte* 6/1941, s. 82–83.

suuntautui SS:n palvelukseen, ja juuri Hitler-koululaiset kokivat velvollisuudekseen uhrautua ratkaisutaisteluissa, nuorimmat heistä noin 15-vuotiaina.¹⁶⁷

Lapset nähtiin lehdissä vahvoina tulevaisuudenuskon ylläpitäjinä. Heidän tuli olla ennen kaikkea terveitä, jotta he olisivat kykeneviä tulevaisuuden isänmaan jälleenrakentajia, elinkeinoelämän turvaajia ja vanhempia. Isänmaan palveleminen ei jäisi siis vain nykyhetkeen. Väestöpolitiikan myötä tässä suhteessa odotukset kohdistuivat myös äitiin ja isään – lasten määrä oli hyvin olennainen osa kansakunnan säilymisessä, ja tulevaisuuden maanpuolustajien määrän varmistamisessa.

4 PÄÄTÄNTÖ

Kansakunta ja isänmaa olivat molempien maiden lehdissä hyvin yleisesti esiintyviä käsitteitä, joiden ympärille oikeastaan kaikkiin lapsiin liittyvät narratiivit rakennettiin. Kansakunnan keskinäinen yhteisöllisyys ei perustu siihen, että jäsenet tunsivat toisensa, vaan he voivat tunnistaa toisensa tietynlaisten artikulaatioiden, kuviteltujen merkitysten avulla.¹⁶⁸ Yhteisyys ei siis perustu todelliseen vuorovaikutukseen, vaan mielikuvaan. Kansallinen identiteetti taas koostuu ryhmän yhdessä ymmärtämisestä symboleista, kuten yhteisestä menneisyydestä tai lipusta. Suomen ja Saksan naistenlehdissään lapsiin liittämät symbolit pyörivät samankaltaisten teemojen, isänmaan, uhrautumisen, työteliäisyyden ja tulevaisuuden ympärillä. Niiden lähtökohdissa oli kuitenkin paljon eroja, esimerkiksi isänmaa ymmärrettiin Suomessa ja Saksassa hyvin eri tavalla. Lapsia oli kuitenkin molemmissa maissa militarisoitu ja valmistettu tulevia roolejaan varten jo 1930-luvun mittaan, ja toisaalta odotettu, toisaalta odottamaton, sotatilanne johti siihen, että nämä opit jouduttiin laittamaan käytäntöön.

Kotilieden sivuilla 4-vuotias Pirkko totesi isosiskolleen, 5-vuotiaalle Saaralle, kun tämä pyysi peittelemään hänet: ”Sinuahan pitää palvella kuin isänmaata.”¹⁶⁹ Ajatus isänmaan palvelemisesta, ja sen myötä lasten militarisointi kantaa oikeastaan kaikkien narratiivien läpi. Uhrivalmius oli sen näkyvin elementti, odotettiin innolla, että päästäisiin ”teit isäin astumaan”, sota näyttäytyi seikkailuna. Toisaalta lapset tekivät myös työtä nimenomaan maanpuolustustarkoitukseen. Se oli erityisesti Saksassa hallinnon kannalta elintärkeää sodan jatkamisen kannalta.¹⁷⁰ Valitettavasti Saksan lapset joutuivat sodan mittaan yhä nuorempina myös rintamalle pitkittämään sotaa sieltäkin käsin. Lapsissa kiteytyi myös sota-aikaisen yhteiskunnan tulevaisuudenusko. He jälleenrakentaisivat maan, mutta toisaalta

¹⁶⁷ Knopp & Müllner 2008, s. 170, 234–238.

¹⁶⁸ Pekkarinen 1998, s. 51.

¹⁶⁹ Lasten suusta-palsta, *Kotiliesi* 12/1941, s. 392.

¹⁷⁰ Knopp 2008, s. 11.

olisivat myös vastuussa sen vapaudesta tulevaisuudessa. Tässäkin yhteydessä paitsi, että lapset nähtiin tulevina työntekijöinä, äiteinä ja isinä, oli tärkeää taata myös tulevaisuuden vahva armeija. Lapsia piti olla paljon, heidän tuli olla terveitä ja moraalisesti ”puhtaita”. Tyttöjen ja poikien selvästi sukupuolittuneet roolit omaksuttiin jo lapsuudessa, niitä ajoivat erityisesti nuorisjärjestöt.

Lehtien narratiivisesta ja diskursiivisesta analyysistä selviää, että maiden suhtautumisessa lapsiin ja nuoriin oli paljon yhtäläisyyksiä, mutta myös huomattavia eroja. Jo itsessään oli mielenkiintoista, että kolme lehdistä noussutta narratiivista kokonaisuutta olivat niin samankaltaisia. Monet hankkeet, esimerkiksi koululaisten työpalvelu, aloitettiin samankaltaisista lähtökohdista, ja suomalaiset ottivat paljon mallia Saksasta. Olennaisin ero oli kuitenkin se, ettei niitä viety samalla tavalla äärimmäisyyksiin. Demokraattisessa yhteiskunnassa ei olisi voitu toteuttaa samanlaisia hankkeita kuin totalitaristisessa järjestelmässä. Erilaiset uudistukset ja lapsiin kohdistetut odotukset tulivat selkeästi eri tahoilta, jotka toimivat yhdessä, eivät yhdeltä samalta puolueelta, joka yritti keskittää kaiken vallan omiin käsiinsä.

Narratiivisten rakennelmien avaamisessa täytyy ottaa huomioon se, että lasten ja nuorten kokemuksissa sota luultavasti näyttäytyy hyvin erilaisena, kuin millainen ihanteellinen kuva siitä lehdissä luotiin. Narratiivin itsensä todenmukaisuutta ei kuitenkaan voi kyseenalaistaa; se heijastelee vain oman aikansa yhteiskunnan ja kulttuurin ihanteita, merkityksiä, arvoja ja normeja. Tässä esillä olivat naistenlehdet ja niihin kirjoittaneiden näkemykset – jonkin muun alkuperäisaineiston kautta tutkittuna lopputulos olisi voinut olla erilainen. Naistenlehtien tutkimisen kautta pääsi kuitenkin hyvin kiinni nimenomaan koteihin, perheisiin, äiteihin ja sitä kautta lapsiin.

Mielenkiintoista olisi esimerkiksi esittää nämä ihanteet ja odotukset sota-ajan lapsille, ja selvittää, miten ne todella koettiin, tai ainakin systemaattisesti verrata niitä jo tehtyihin haastattelututkimuksiin. *Kotiliedestä* ja *NS-Frauenwartesta* voisi lisäksi saada myös paljon arvokasta tietoa siitä, miten sota-ajan perhe-elämää ja arkea kuvattiin; millaisista perheistä kirjoitettiin, ja miten tuotiin esille esimerkiksi eri taustoista ja olosuhteista tulevien lasten sotakokemus? Tässä tutkimuksessa taustoituksessa oli aiherajauksen säilymisen vuoksi keskityttävä lähinnä Suomen ja Saksan lapsikuvien kehitykseen ja muutokseen, mutta niiden yhteistyötä esimerkiksi 1930-luvulla olisi myös mielenkiintoista avata vielä lisää ja selvittää, miten paljon sitä todella oli esimerkiksi lapsiin liittyen. Tässä tutkimuksessa keskityin lehtien ja sitä kautta yhteiskunnan asettamiin ihanteisiin, odotuksiin ja asenteisiin lapsia kohtaan, mutta aiheessa on ehdottomasti vielä paljon tutkittavaa.

5 LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Kotiliesi, vuodet 1941 & 1944, vuosikerrat 19 & 22. Haettu osoitteesta: <https://digi.kansalliskirjasto.fi/>. (*Kotiliettä* on vapaasti saatavilla vuoteen 1929 asti, siitä eteenpäin lukemiseen tarvitsee hakea lupa.)

NS-Frauenwarte, vuodet 1941 & 1944, vuosikerrat 10 & 13. Haettu osoitteesta: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/frauenwarte>.

Painetut lähteet

Friedrich, Jörg, (2005). *Suuri palo – Liittoutuneiden pommitukset Saksassa 1940–1945*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Gregor, Neil, (toim.) (2000). *Nazism, josta Raul Hilbergin osa Children*. Oxford University Press, Oxford.

Grube, Frank & Richter, Gerhard (1982). *Alltag im Dritten Reich: so lebten die Deutschen 1933–1945*. Hoffman und Campe, Hampuri.

Holmila, Antero, (2010). *Holokausti: tapahtumat ja tulkinnat*. Atena, Jyväskylä.

Hyytiä, Osmo, (2012). *Suomi ja Hitlerin Saksa 1933–1939*. Minerva, Helsinki.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, (2016). *Diskurssianalyysi: teorit, peruskäsitteet ja käyttö*. Vastapaino, Tampere.

Kemppainen, Ilona, (2006). *Isät, äidit ja isänmaan toivot – käsityksiä lapsista ja vanhemmista sota-vuosien Suomessa*. Historiallinen aikakauskirja 104(2), 163–173.

Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville, (2006). *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva, Jyväskylä & Helsinki.

Kinnunen, Tiina, (2018). *Naisetko vain apuroläisiä? Naisliikkeen lehdistön välittämä kuva vuosien 1939-1944 tasa-arvopyrkimyksistä*. Sukupuolentutkimus 30(3), 5–18.

Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville, (2018). *Sota sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä*. Historiallinen aikakauskirja 116(4), 373–383.

- Kivimäki, Ville & Männistö, Anssi, (2017). *Sodan arki*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- Knopp, Guido & Nykyri, Ilona, (2006). *Hitlerin lapset*. Gummerus, Helsinki.
- Koonz, Claudia, (1987). *Mothers in the Fatherland: Women, the Family and Nazi Politics*. Jonathan Cape, Lontoo.
- Kujala, Erkki, (2009). *Sodan pitkä varjo; Sota-ajan lasten elämä*. Kirjapaja, Helsinki.
- Latvala, Pauliina, (2006). *Lapsuuteeni kuuluivat sota, siirtolaiset ja sankarihautajaiset*. Historiallinen aikakauskirja 104(2), 142–152.
- Nevala-Nurmi, Seija-Leena, (2006). *Nuoria maanpuolustajia vai suomalaisia lapsisotilaita?* Historiallinen Aikakauskirja 104(2), 153–162.
- Näre, Sari, Kirves, Jenni & Siltala, Juha, (toim.), (2010). *Sodan kasvattamat*, josta Sari Näreen ja Jenni Kirveksen osat *Lapsuus sodan keskellä* ja *Nuorten Talkoot: Isänmaallinen työvelvollisuus*, Tuomas Teporan osa *Sota-ajan leikit ja koulu*, Sari Näreen osat *Lapset sodan uhreina*, *Nuoruus sodan hävityksessä*, *Nuorisotoiminta sodan aikana* ja *Sotilaspojat ja poikasotilaat maansa puolesta*, Jenni Kirveksen osa *Pikkulottien ja lottatyttöjen vaativat tehtävät*, sekä Jussi Turtiaisen osa *Liikunta nuorison kasvattajana*. WSOY, Helsinki.
- Näre, Sari & Kirves, Jenni, (toim.), (2008). *Ruma sota: Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, josta Jenni Kirveksen osa ”Päivittäinen myrkyannoksemme” – sensuuria ja propagandaa jatkosodassa ja Sari Näreen osa ”Päin ryssää!” – lapset ja nuoret sukupolviväkivallan uhreina. Helsinki: Johnny Kniga.
- Ormio, Leena & Porio, Anja, (2001). *Sotaan loppui lapsuus*. Kirjapaja, Helsinki.
- Pohjola, Kirsi, (1998). *Neljä artikkelia perheestä*, josta Satu Pekkarisen osa *Sodan kirjoitettu perhe*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Stargardt, Nicholas, (2005). *Witnesses of War: Children’s Lives Under the Nazis*. Jonathan Cape, Lontoo.
- Stone, Dan, (2010). *Histories of the Holocaust*. Oxford University Press, Oxford.
- Tommila, Päiviö & Uino, Ari, (toim.), (1991). *Suomen lehdistön historia: 8, Aikakauslehdistön historia: yleisaikakauslehdet*, josta Raili Malmbergin osa *Naisten ja kotien lehdet aikansa kuvastimina*. Kustannuskiila, Kuopio.

Verkkolähteet

Gronow, Kira, (2016), *A Clever Housewife Knows How To Remove a Stain – Women’s magazines in Nazi Germany*. Pro gradu tutkielma. Freie Universität Berlin. International Center for Journalism. Haettu 3.11.2019 osoitteesta: https://www.hssaatio.fi/wp-content/uploads/2016/09/Kira-Gronow_LOPPUTYÖ.pdf.

Holmila, Antero, (2008). *Jälleenrakentamisen narratiivit ja niiden muotoutuminen Suomen lehdistössä 1944-1945*. Elore 15(2), s. 5–25. Haettu 21.3.2020 osoitteesta: <https://journal.fi/elore/article/view/78743>.

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Jyväskylän yliopisto (viimeksi päivitetty 10.4.2015). *Menetelmäpolku, Aineiston analyysimenetelmät: Diskurssianalyysi*. Haettu 17.11.2019 osoitteesta: <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/diskurssianalyysi>.

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Jyväskylän yliopisto (viimeksi päivitetty 20.6.2015). *Menetelmäpolku, Aineiston analyysimenetelmät: Narratiivinen analyysi*. Haettu 18.11.2019 osoitteesta: <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/narratiivinen-analyysi>.

Hyvärinen, Matti, (2006). *Kertomuksen tutkimus*. Haettu 18.11.2019 osoitteesta: <http://www.uta.fi/yky/yhteystiedot/henkilokunta/mattikhyvarinen/index/Kerronnallinen%20tutkimus.pdf>.

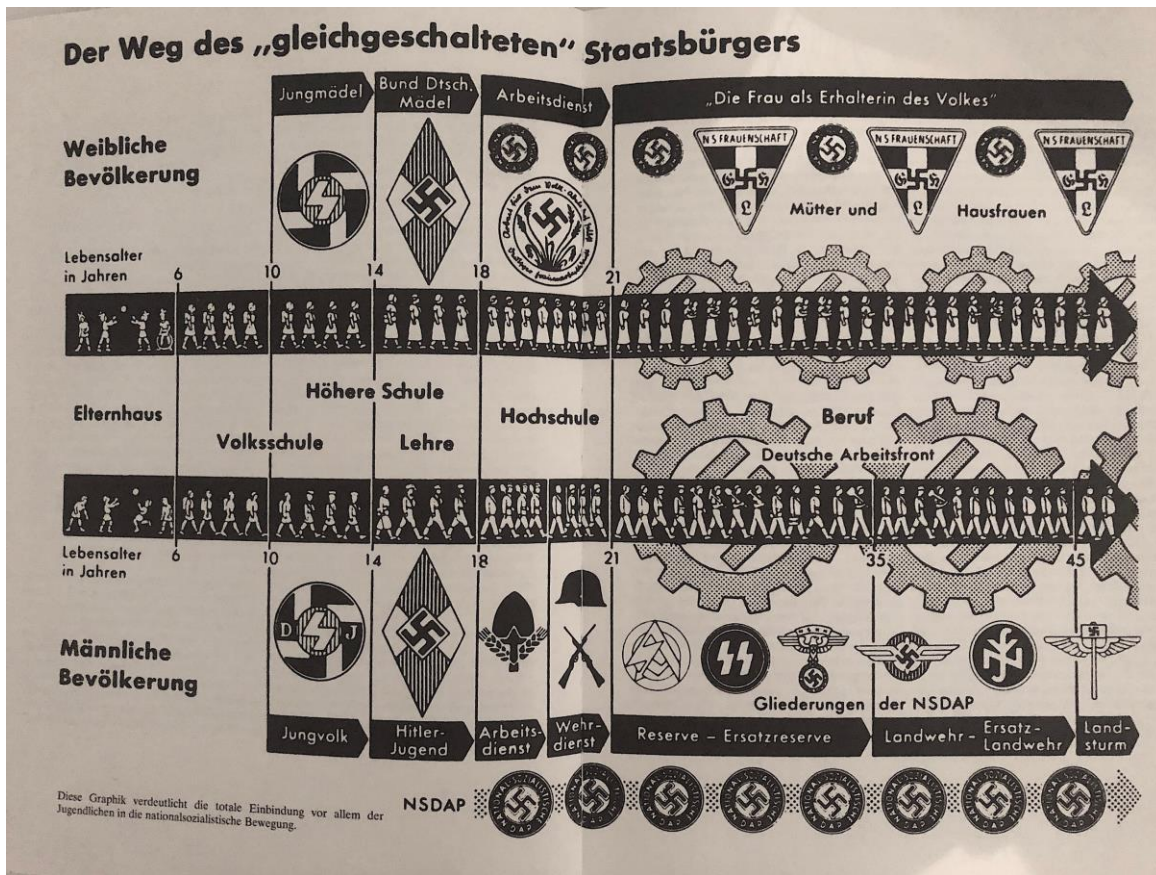
Mannerheimin lastensuojeluliitto, (2019). *Lapsen kasvu ja kehitys*. Haettu 25.3.2020 osoitteesta: <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/>.

Pine, Lisa, (1996), *The Family in the Third Reich, 1933–1945*. Väitöskirja. University of London, Department of International History. Haettu 4.11.2019 osoitteesta: <http://etheses.lse.ac.uk/1410/1/U084457.pdf>.

Pynnönen, Anu, (2013). *Diskurssianalyysi: tapa tulkita, tutkia ja olla kriittinen*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. Haettu 23.4.2020 osoitteesta: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/42412>.

Turunen, Arja, (2014). *Naistenlehdet Suomessa 1880-luvulta 1930-luvulle*. Media & Viestintä 37(2), 38–56. Haettu 23.3.2020 osoitteesta: <https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/62866>.

6 LIITTEET

Liite 1: ”Der Weg des ’gleichgeschalteten’ Staatsbürgers”, Grube & Gerhard (1982) s. TARKISTA. Kuvassa siis esitetään ”yhtenäistetyt” kansalaisen valmiiksi suunniteltu tie lapsuudesta aikuisuuteen kansallissosialistisessa Saksassa. Ylemmällä kuvaajalla on esitetty naispuolinen väestö, alemmalla miespuolinen. Kuvaajasta näkee selvästi, kuinka lasten on ajateltu olevan kodin vaikutuspiirissä vain 6-vuotiaiksi, sen jälkeen menevän kouluun ja aloittavan 10-vuotiaana nuorisjärjestöissä. Sen jälkeen puolueeseen kuulumisen kulkee kouluttautumisen rinnalla, ja lopulta naisista tulee äitejä ja koti-rouvia, miehistä armeijan reservi ja osa ”saksalaista työrintamaa”. Taustalla hakaristit rattaiden sisällä havainnollistavat koko systeemin konemaisuutta.